

Lunds universitet

Historiska institutionen

HIS K01

Seminarielédare: Yvonne Maria Werner

Handledare: Dick Harrison

Seminarium: 7 december 2011

Alltid någe nytt och inte någe gott

Catharina Wallenstedts goda ideal

Innehåll

INLEDNING	3
<i>SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR</i>	4
<i>ATT LÄSA BREV – EN METOD</i>	4
<i>KÄLLOR – EN DISKUSSION SAMT KÄLLKRITIK</i>	5
<i>TIDIGARE FORSKNING</i>	6
<i>DYGD – EN HISTORISK KONTEXT</i>	8
<i>Dygd – en klassiker</i>	9
<i>I HUSTAVLANS VÄRLD</i>	11
<i>Hushållet – den lilla världen</i>	13
<i>Upptuktan</i>	14
<i>VÄNSKAPEN OCH JAGET - SJÄLVBIOGRAFIN OCH BREVET</i>	15
CATHARINA WALLENSTEDTS INSIKT OM DYGD	18
<i>GUDSFRUKTAN</i>	23
<i>ATT TJÄNA SIN MAKE</i>	25
<i>TÅLAMOD & FÖRNÖJSAMHET</i>	27
<i>ÅRA</i>	28
<i>ONT SKVALLER OCH GODA VÄNNER</i>	34
<i>SAMMANFATTANDE ANALYS</i>	40
SAMMANFATTNING	44
TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR	47

Inledning

...många store synder och nästen ohörlige
ogärningar, både med kätteri, hor, mord, mandrån,
lönskeläger och andre sådana synder tage [...]
överhanden här...

Vad är anledningen till att vi i dag kan se ett ökat intresse för etik och moral? Är svaret så enkelt att det beror på att vi lever i en mindre värld? På grund av, eller varför inte tack vare, en allt mer globaliserad värld möter vi och konfronteras vi med olika moraliska ideal, och vi måste i vår vardag ta ställning till ideal som inte alltid stämmer överens med dem som vi är vana vid. En av vår tids främsta filosofer inom dygdeetik är Alasdair MacIntyre. Enligt MacIntyre har moralfilosofin råkat ut för en katastrof, kvar finns bara spillror av ett fundament, och för att den moderna människan skall kunna agera moraliskt måste hon återfinna moraliskt konsensus. Det som vi är fostrade att benämna rätt och fel, gott och ont och som vi tar så för givet och som finns inrotat i vår kultur tvingas i mötet med det andra upp i vårt medvetande. För att försöka finna det vi söker måste vi gå in i oss själva, ty endast genom våra erfarenheter och handlingar kan vi sätta ord på det som vi benämner moral. Speglar månen ett ökat intresse för dygd, etik och moral ett samhälle i förfall? Har de traditionella värdena i en allt mer sekulariserad värld övergivits i en sådan omfattning att vi till och med lägger märke till och utan nämnvärd reflektion träffas av insikten att den sedvanliga moralen lyser med sin frånvaro – att människan har förlorat sin dygd? Den som 1595 uttalade sig i det inledande citatet var den blivande Karl IX, som ansåg att den gängse moralen höll på att gå förlorad. Karl IX ansåg att människorna ännu levde kvar i folklig tro och tradition, och i syfte att tämja och uppfostra människorna lade han fram ett lagförslag, vilket dock inte antogs. Som en kompromiss lades i stället den mosaiska lagen till som ett additament till den rådande inhemska lagen. De tio Guds budord blev rättesnöre, och på så sätt kom de religiösa dygderna att kopplas samman med den rådande samhällsordningen. Mycket forskning har gjorts där stormaktstidens såväl manliga som kvinnliga dygdeideal har analyserats och redogjorts för, och förhoppningsvis skall denna uppsats bidra till djupare och kanske även ytterligare förståelse om 1600-talets moralideal i Sverige.

Syfte och frågeställningar

Uppsatsens syfte är att, med utgångspunkt ifrån de antika och bibliska dygderna, söka fånga den nyadliga 1600-talskvinnan Catharina Wallenstedts syn på sin tids dygdeideal; dels se om hon själv uppfyllde dåtidens ideal och om hon ansåg att hon så gjorde. Med hjälp av följande frågeställningar hoppas jag att syftet skall kunna uppnås:

- ☞ Gav Catharina Wallenstedt uttryck för sitt personliga ideal?
- ☞ Kan man urskilja en hierarki i vad som hon anser är eftersträvansvärt?
- ☞ Vad värdesätter hon högst? / Vad betonar hon starkast?
- ☞ Var hon dygdig i dåtidens bemärkelse?
- ☞ Bröt hon mot de gängse idealen?
- ☞ Var det i så fall ett agerande hon var medveten om?

Att läsa brev – en metod

Att studera dygd, etik och moral innebär att man försöker förstå en människas inre. Föremålet för undersökningen är sålunda inte själva handlingen, även om den blir medel för att nå målet, utan det handlar om aktörens, i detta fall Catharina Wallenstedts, karaktär. Jag har använt mig av det som kallas för empatisk läsning, vilket är en textanalytisk metod, och jag har dessutom tolkat texterna utifrån Catharinas handlingar och hennes livssituation. Denna metod utvecklades av Wilhelm Dilthey, som lade till den historiska aspekten i texttolkning, till skillnad från Friedrich Daniel Schleiermacher, vars tolkning gick ut på att tolka delar av texter utifrån texten som helhet.¹ För att kunna göra en så rättvis tolkning som möjligt av Catharina Wallenstedts brev har jag således vinnlagt mig om att försöka läsa dem utifrån hennes världsbild, vad hon upplevde, trodde, kände och tyckte. Det har inte varit en enkel uppgift, ty det har handlat om att försöka tolka en annan människas emotioner och tankar. Till detta kommer att det var en helt annan tid, med andra normer och värderingar än vad vi i dag är vana vid. Jag är med andra ord väl medveten om att min förförståelse kan ha styrt min läsning av det aktuella källmaterialet, men jag har läst Catharinas Wallenstedts texter med ett öppet sinnelag och hela tiden prövat min läsning mot forskningsläget. Jag har särskilt tagit fasta på

---

¹ Stellan Dahlgren, Anders Florén, *Fråga det förflutna, En introduktion till modern historieforskning*, Studentlitteratur, 2010, s. 274f.

de stycken i hennes brev där hon direkt eller indirekt ger uttryck för en värdeuppfattning om en händelse eller någon företeelse. Metoden är således nära sammankopplad med såväl uppsatsens teoretiska ram som med dess syfte och frågeställningar, och i kapitlet Vänskapen och jaget – Självbiografien och brevet kommer min metod än mer kopplas just till genren brev.

Källor – en diskussion samt källkritik

Catharina Wallius var född i en prästfamilj, och fadern blev småningom biskop. Namnet Wallius var taget efter familjegården Walla. Tjugotvå år gammal kom Catharina i tjänst vid drottning Kristinas hov, och samma år blev hon förlovad med Edvard Philipsson, även han son till en präst. Edvard Philipsson, som var en flitig student, lyckades göra statlig karriär. Av detta följde adelstiteln Ehrensteen, vilket också medförde att Catharina blev adlad, eftersom hon var dotter till en biskop, och hon tog sålunda namnet Wallenstedt.² Catharina Wallenstedt blev för sin tid anmärkningsvärt gammal, nittiotvå år, och under närmre femtio år, fram till sin död 1719, skrev hon kontinuerligt brev, främst till sin make Edvard, dottern Greta och sonen Carl. Det finns sammanlagt omkring 350 brev bevarade, vilket gör att det är en alldeles unik källa för förståelse för hur vardagen kunde te sig, eftersom man under en lång tid och dessutom ur ett kvinnligt perspektiv får följa livets rutinartade angelägenheter. Av det totala antalet brev är ungefär hälften tryckta. Urvalet är gjort av Christina Wijkmark, och enligt Wijkmark skall urvalet vara rättvisande. Då Catharina periodvis skrev en gång i veckan, eller snarare lite varje dag, så kunde det lätt bli upprepningar eller ibland rentav tomgång. Enligt Wijkmark innerhåller vissa brev dessutom mest välgångsönskningar, skvaller och vädernotiser, och av utrymmesskäl valdes även dessa brev bort.³ Jag har av tidsskäl valt att endast undersöka de tryckta breven, som naturligtvis är ett mer lättillgängligt material. Jag anser inte att det, i en fallstudie som denna, skall ha någon betydelse för mitt resultat, utan jag finner det sannolikt att Wijkmarks urval, som omfattar hälften av en relativt stor brevsamling, skildrar en rättvisande bild av Catharina Wallenstedt.

---

² Christina Wijkmark *Allrakäraste, Catharina Wallenstedts brev 1672 – 1718*, Atlantis, 1995, s. 9ff, Fortsättningsvis kommer hänvisningar till Catharina Wallenstedts brev ske med hänvisningen ”Brev”, samt datum.

³ Mejlkorrespondens med Christina Wijkmark, 2 december 2011.

Tidigare forskning

Historikern Barbro Bergner har med hjälp av likpredikningar framför allt studerat det kvinnliga dygdeidealet som rådde under stormaktstiden, och vad som kännetecknade en god och ärbär kvinna. I *Dygden som levnadskonst. Kvinnliga ideal under stormaktstiden* presenteras hennes slutsatser och hon finner att den högsta dygden var gudsfruktan, som var gemensam för män och kvinnor. Utövandet av denna dygd, menar Bergner, visade man genom flitig kyrkogång, täta och andaktsfulla nattvardsgångar, böner och läsning av Bibeln. En av de viktigaste kvinnliga dygderna, enligt Bergners källmaterial, var flit i betydelsen arbetsam, men en kvinna skulle också vara givmild, hövlig, fridsam och hjälpsam. Hon skulle dessutom vara återhållsam med sin klädesdräkt, vilket inte minst gällde vid den sista svepningen. Den största dygden, näst efter gudsfruktan, var dock kvinnans tjänande av mannen – att alltid älska och ära honom. Bergner framhåller att traderingen till kommande generation var en viktig aspekt vad gällde ideal och rådande normer. Det var också ett ansvar som till stor del låg på kvinnan. Hon skulle framför allt lära de små barnen, både pojkar och flickor, att läsa. I anslutning till detta finner Bergner att kvinnans intellektuella kapacitet inte var något som förringades, utan snarare tvärtom var det något som i likpredikningarna framställdes som ärbart, dock var kvinnans huvudsakliga uppgift, vad gäller flickors uppfostran, att se till att döttrarna kunde leva upp till kravet att vara en duglig maka och mor. Bergner konstaterar att kvinnans ära var starkt förbunden med hennes duglighet, vilket inte bara gav henne utan även mannen ära. Ytterligare en viktig dygd som framkommer ur likpredikningarna är tålamod.⁴

I *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige* försöker historikern Kekke Stadin svara på frågorna vad som under den tidigmoderna tiden ansågs vara manligt respektive kvinnligt och hur dessa positioner formades inom de olika stånden: hushålls-, adels-, präste- och borgarståndet. Det är framför allt idealen som har stått i centrum för Stadins forskning och hennes resultat visar att dessa var knutna till såväl tid som rum samt till klass. Den ordning som Gud skapat och som fanns representerad i olika perspektiv i samhället, ett makroperspektiv inom politiken och ett mikroperspektiv inom familjen, var dock fast och orubblig. Denna fastslog den hierarkiska ordningen där Gud var allas allhärskande fader, och på motsvarande sätt var mannen hemmets härskare, oavsett vilken samhällsklass eller vilket stånd man tillhörde. Statens viktigaste uppgift var att bevara den rådande samhällsordningen,

---

⁴ Barbro Bergner, ”Dygden som levnadskonst, Kvinnliga dygdeideal under stormaktstiden”, i Eva Österberg (red.), *Jämmerdal och fröjdesal, Kvinnor i stormaktstidens Sverige*, Atlantis, 1997.

och dygd var att, i förhållande till sin position, vara en god människa – oftast som en plikttrogen undersåte.⁵

Historikern Bo Lindberg menar att trots att det finns tydliga motstridigheter i de klassiska texterna så samspelade de med den lutherska läran. I *De rolige vetenskaperna. Om humaniora före moderniteten* betonar Lindberg den nyttoaspekt som ställdes på lärdom i det tidigmoderna samhället.⁶ En aspekt som vi även finner i Eva Österbergs arbete. I *Friendship and love, ethics and politics* undersöker Österberg vänskap och kärlek i nära relationer, människor sig emellan och mellan människor, stat och kyrka. Österberg visar hur nära relationer kunde utveckla en större självmedvetenhet samt dygd, som inte bara var en fördel för individen, utan gagnade hela samhället⁷ – helt i enlighet med Aristoteles tankar och idéer om individuell utveckling. Den personliga utvecklingen är också ämnet för Catharina Stenqvists resonemang om livshållningar, och hon finner att strävan efter det goda är en livslång prövning mellan vad vi vill och kan.

Jan Samuelson har undersökt olika handböcker, bland annat hushållshandböcker. Samuelson har funnit att kvinnor hade en stor betydelse för skötseln av hushållet, även då mannen var närvarande vid sitt gods. Efter genomgång av privata räkenskapsmaterial samt statligt material har Samuelson också kommit fram till att en stor andel av adelns jord innehades av kvinnor. Samuelson menar att materialet visar att kvinnor hade både styrka och egensinne, något som inte alltid uppfattades som så positivt. Samuelson visar också på betydelsen av att ha många vänner, och hur framför allt kvinnor bidrog till att bygga upp det sociala nätverket.⁸

Min allrabästa och ömmaste vän är litteraturvetaren Marie Löwendahls avhandling. I denna presenteras brevskrivningen som utvecklades under 1600-talet och som, enligt Löwendahl, skulle kunna kallas kvinnornas egen genre. Utifrån ett antal brev skrivna under 1700-talet av kvinnor från det högre ståndet är Löwendahls främsta frågeställning hur de kvinnliga brevsribenterna använde brevgenren och hur de förhöll sig till de ideal som gällde just brevskrivning. Men hon behandlar också frågor som berör kvinnors syn på omvärlden och sig själva och vilken funktion breven hade. Löwendahl finner att de kvinnliga brevsribenterna uppfattar sig själva som skrivande i en kvinnlig genre, och att de uppfyllde

---

⁵ Kekke Stadin, *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*, Nordic academic press, 2004.

⁶ Bo Lindberg, ”De rolige vetenskaperna”, Om humaniora före moderniteten”, i Mohammad Fazlhashemi & Eva Österberg (red.), *Omodernt, Människor och tankar i förmodern tid*, Nordic academic press, 2009.

⁷ Eva Österberg, *Friendship and love, ethics and politics. Studies in mediaeval and early modern history*, CEU press, 2010.

⁸ Jan Samuelson, ”En god och förnuftig matmoder, Adelskvinnor under stormaktsväldet”, i Eva Österberg (red.), *Jämmerdal och fröjdesal, Kvinnor i stormaktstidens Sverige*, Atlantis, 1997.

den rådande tidens uppfattning om hur kvinnor skulle skriva brev. Löwendahl anser vidare att breven var en ersättning för det spontana samtalet.⁹ En något mer nyanserad bild av det kvinnliga brevskrivandet ger dock Alison Wall i en kortare uppsats i *Early modern women's letter writing, 1450-1700*. I samma antologi diskuterar Rosemary O'Day om brevet som en privat eller offentlig angelägenhet,¹⁰ en fråga som även James Daybell behandlar i sitt bidrag i antologin *Women's letter across Europe 1400-1700*¹¹.

Dygdeideal kopplat till en historisk kontext

Under 1500- och 1600-talen väcktes ett förnyat intresse för de antika moralidealerna och de aristoteliska dygderna, som var starkt kopplade till den gudomliga visheten. Den lutherska läran innebar att människan själv skulle möta Gud, inte via en Guds representant. Prästerna kom därför att inta en ställning som lärare, vilka skulle se till att varje församlingsmedlem själv kunde läsa det gudomliga budskapet, och intentionen var att fostra till dygdiga människor. Det stora uppfostringsprojektet resulterade visserligen i att stora delar av befolkningen blev mer bildade i den bemärkelsen att de kunde läsa och skriva, men avsikten var dock att fostra människorna till goda kristna. Så utvecklades, vid sidan av de klassiska dygderna, ett dygdeideal, som skulle ha en starkare förankring i Bibeln och som speglade den kultur och den mentalitet som då rådde. Det största och främsta idealet, oavsett stånd, klass eller kön var gudsfruktan. Den himmelska ordningen återspeglades även i jordelivet, men medan mannen kunde befinna sig i såväl underkastande som underkastad position, var kvinnan alltid underkastad mannen – hon skulle av plikt tjäna sin make såsom hon tjänade sin Gud. En plikt i form av ett helt dygdebatteri som sålunda fann sin legitimitet i det kristna ordet och som utgjorde den tidens rådande moral. Min utgångspunkt för denna uppsats kommer dels att vara James och Stuart Rachels uppställning av en dygdteori, som bygger på ett antal komponenter. Först en förklaring av vad en dygd är, därefter vilka karaktärsdrag som betecknar dygder. Det tredje steget är att förklara vad dygderna består i, för att därefter förklara varför det är bra för en person att ha dessa egenskaper, och slutligen en diskussion huruvida dygderna är de samma för alla människor och kulturer.¹² Barbro Bergner har i sin forskning funnit att prästerna i sina likpredikningar höll sig till en given mall och många av formuleringarna i de så kallade personalierna var mer eller mindre identiska. Det var dock

---

⁹ Marie Löwendahl, *Min allrabästa och ömmaste vän, Kvinnors brevskrivning under svenskt 1700-tal*, Maktadam, 2007.

¹⁰ James Daybell (red.), *Early modern women's letter writing, 1450-1700*, Palgrave, 2001.

¹¹ Jane Couchman, Ann Crabb (red.), *Women's letter across Europe 1400*, Ashgate, 2005.

¹² James Rachels, Stuart Rachel, *Rätt och fel, Introduktion till moralfilosofi*, Studentlitteratur, 2009, s. 193.

inte ett utslag av lathet, anser Bergner, utan snarare visar det ett för dåtiden önskvärt ideal. Dygderna som nämndes i likpredikningarna var hämtade från Ordspråksboken i Bibeln, och prästerna använde sig sålunda av ett redan etablerat och önskvärt ideal. Det är detta ideal som i huvudsak ligger till grund för denna undersökning.

Dygd – en klassiker

Livet, det timliga och förgängliga, utgjorde för den förmoderna människan endast en väg till det som väntade efter döden, vilket kan förklara att Thomas av Aquino (1225-1274) placerade tålamodet över alla andra dygder.¹³ Thomas av Aquino ansåg att tålamodets uppgift var att hjälpa människan att bära livets prövningar så att inte ondska i form av exempelvis död, sjukdom eller svält skulle av sorg tynga ned henne.¹⁴ Men vägen till ett evigt liv i Guds paradys var oftast hård, ond och på många sätt prövande, och bakom varje hörn lurade synden med sin lockelse. Sökandet efter det goda är, enligt Catharina Stenqvist, inte endast ett villkor för människans identitet, utan fungerar också som ett skydd mot det som kan utgöra ett hot mot själva livet. Människan har så i alla tider sökt det goda med skilda framgångar, och Stenqvist menar att det finns en avvikelse mellan ideal och verklighet, mellan självuppfattning och det verkliga utfallet.¹⁵ Lars Hertzberg menar att dygd är ett sätt att leva. En dygdig människa karaktäriseras inte bara av att hon betar sig dygdigt, dygden kommer också till uttryck genom hennes känslor i form av såväl ord som handling. På så sätt kan man förvänta sig att en dygdig människa på något vis kommer att visa exempelvis ånger, sorg eller förtvivlan om hon gör dygdiga felsteg.¹⁶ Dygd handlar sålunda om människans inre, eftersom dygd inte avser vad människan gör utan vad avsikten med en handling är,¹⁷ vilket stämmer väl med Björn Baderstens resonemang, att det är i relation till andra som man uppvisar sina dygdiga egenskaper. Badersten menar att begreppet dygd innebär att vara en god människa och att vägen dit är utvecklandet av en god karaktär. Förklaringen låter tämligen enkel, men är mer komplicerad än så. Badersten grundar sin slutsats på Aristoteles dygdeetik, som

---

¹³ Kenneth Johansson, "Patentia – tålamod och förtröstan", i Marie Lindstedt Cronberg, Catharina Stenqvist (red.), *Förmoderna livshållningar, Dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*, Nordic academic press, 2008, s. 90.

¹⁴ Kenneth Johansson, "Patentia – från rustad krigarmö till dygdig hustru", i Marie Lindstedt Cronberg, Catharina Stenqvist (red.), *Dygder & Laster, Förmoderna perspektiv på tillvaron*, Nordic academic press, 2010, s. 60.

¹⁵ Catharina Stenqvist, "Livets bräcklighet, ett resonemang om livshållningar", i Marie Lindstedt Cronberg, Catharina Stenqvist (red.), *Förmoderna livshållningar, Dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*, Nordic academic press, 2008, s. 27, 43.

¹⁶ Lars Hertzberg, *Dygdernas återkomst*, http://web.abo.fi/fak/hf/filosofi/Herbarium/IV_1.html, 2011-11-18.

betonar vikten av erfarenheter, som i sin tur ligger till grund för ett invant beteende – och som i sig är karaktärsdanande. Inte minst viktigt var goda förebilder.¹⁸ Men att utveckla ett karaktärsdrag är inte tillräckligt för att det skall kallas en dygd. I så fall skulle alla sorters agerande konstituera dygd, oavsett aktörens intentioner eller resultatet av själva handlingen. Alasdair MacIntyre hjälper oss att reda ut begreppen och således är en dygd, enligt Aristoteles, ett vanemässigt handlande – ett karaktärsdrag – som strävar efter ett önskvärt mål, vilket Aristoteles benämner det goda livet. Det handlar sålunda om att kontrollera sina begär, vilket inte är en medfödd egenskap, utan måste träget praktiseras. MacIntyre knyter an till den aristoteliska dygdeetiken och menar att den premoderna traditionen, en av de två moralskolorna, som han har identifierat och som har sina rötter i antiken, grundar sig dels på uppfattning om människans sanna natur och dels vad som är människans mål, hennes *telos*. Med andra ord: precis som Aristoteles menar MacIntyre att människan av naturen är en samhällsvarelse. En bra eller god människa kunde således härledas ur hennes relationer.¹⁹ Den förmoderna människan skulle sträva efter att ha ett rent samvete och det kunde endast ske om hon levde kristligt – dygdigt. Det var dock inte samma dygder som gällde för alla, och främst kan man finna en viss uppdelning mellan existentiella och medborgerliga dygder,²⁰ det kan tyckas godtyckligt och orättvist, men eftersom dygden emanerade från Gud, kunde man inte ifrågasätta dygden utan att ifrågasätta Gud.²¹ MacIntyre betonar att för Aristoteles var vissa dygder förbehållna för de rika med hög social status,²² och under den förmoderna tiden var de klassiska dygderna klokhets (*Prudentia*), styrka (*Fortitudo*), måttlighet (*Temperantia*), rättvisa (*Justitia*) medborgerliga ideal för främst adeln och den regerande, andra klassiska dygder var också vänskap (*Filia*) och tålamod (*Patientia*). De religiösa existentiella dygderna, med utgångspunkt från Bibeln och framför allt från Ordspårboken, skulle gälla för alla.²³

För Aristoteles handlar dygd om att alla aktiva handlingar har ett uttalat mål, och för att nå dit måste man ha vissa karakteristiska egenskaper. Människan skall, genom sina

---

¹⁷ Erland Sellberg, ”Kön, dygd och makt”, i Valborg Lindgärde, Arne Jönsson, Elisabeth Göransson (red.), *Vår lärda Skalde-fru, Sophia Elisabet Brenner och hennes tid*, Skåneförlaget, 2011, s. 179.

¹⁸ Björn Badersten, ”Politisk klokhets, En aristotelisk anteckning”, i Marie Lindstedt Cronberg, Catharina Stenqvist (red.), *Förmoderna livshållningar, Dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*, Nordic academic press, 2008, s. 165ff, 172.

¹⁹ Alasdair MacIntyre, *After virtue, A study in moral theory*, University of Notre dame press, 2010, s. 148.

²⁰ Anna Nilsson, ”Den förnöjsamme undersåten, Dygdens flexibilitet i 1700-talets Sverige”, i Marie Lindstedt Cronberg, Catharina Stenqvist (red.), *Dygder & Laster, Förmoderna perspektiv på tillvaron*, Nordic academic press, 2010, s. 281, Sellberg, s. 170.

²¹ Bergner, s. 123.

²² MacIntyre, s. 182.

²³ Bergner, s. 71-72, Österberg, 2010, s. 237.

handlingar, nå färdigheter som i olika avseenden ger henne möjlighet att leva ett lyckligt liv.²⁴ Även om Aristoteles dygdelära var sammankopplad med den gudomliga visheten ”Det Högsta”, så var den antika filosofen trots allt en hedning, eftersom ingen Gud var omnämnd i hans texter. Thomas av Aquino bearbetade sålunda den aristoteliska filosofin så att den anpassades till den kristna teologin, och under medeltiden överfördes de klassiska dygderna till att bli kristna värderingar, med den förändringen att den egna viljan hade ersatts av Guds vilja. Och eftersom statens viktigaste uppgift var att bevara den rådande ordningen i samhället blev dygd ett sätt att uttrycka sig som en god människa – i förhållande till sin position och oftast som pliktrogen undersåte.²⁵ Luther var precis som Aristoteles intresserad av de frågor som rörde samhällsordningen. Enligt Luther skulle egentligen inte människan behöva någon lag, ty om hon bara levde i enlighet med tron på Kristus så skulle hon kunna nå ett högre - rättfärdigare - plan. Men eftersom människan livet igenom inte helt kunde bli fri effekterna från arvsynnen skulle hon ständigt begå syndiga gärningar, en återkommande skuld som bara kunde renas genom regelbunden bot och syndaförlåtelse. Människan behövde alltså Guds lag för att kunna lära sig att bli en sann människa. Således var de goda gärningarna en effekt av den sanna tron,²⁶ vilket i viss mån överensstämde med den aristoteliska dygdeläran. Skillnaden var att enligt den lutherska läran styrdes människan av Gud, som genom Kristus fanns i den rättfärdige, medan människan, enligt den aristoteliska läran, hade egen vilja.

I Hustavlans värld

Det förmoderna samhället var strängt uppdelat i tre stånd,²⁷ vilket reglerades i Hustavlans, som var en del av Luthers lilla katekes och utgjorde, som Hilding Pleijel uttrycker det, en ryggrad i människans tänkande och handlande. Hustavlans bestod av olika bibelord, som föreskrev att samhället skulle vara indelat i ett kyrkligt, *läroståndhet*, ett politiskt, *wärioståndhet*, och ett hushållsstånd, *näreståndhet*.²⁸ Det var således både en religiös och politisk ordning, vars syfte var dels att kontrollera och disciplinera folket.²⁹, dels att skapa ordning, i den bemärkelsen att klargöra vilka människor som ingick i samhället och fastställa dessas platser och roller, samt

---

²⁴ MacIntyre, s. 148.

²⁵ Stadin, s. 16, 31.

²⁶ Bo Nylund, *Teologi genom seklerna*, Tvåväga förlags AB, 2008, s. 48f, 52, 59.

²⁷ Inte att förväxlas med statsbildningens ståndindelning: adel, präster, borgare och bönder.

²⁸ Hilding Pleijel, *Hustavlans värld, Kyrkligt folkliv i äldre tiders Sverige*, Verbum, 1970, s. 23, 32.

²⁹ Göran Malmstedt, *Bondetro och kyrkoro, Religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige*, Nordic academic press, 2007, s. 14f.

motivera, legitimera och manifestera maktstrukturerna³⁰. I och med att tio Guds bud 1608 blev en del av Kristoffers landslag jämnades gränsen ut för vad som var världslig och kyrklig lag. Det fanns inte någon gräns mellan heligt och profant – det heliga var helt och hållet en del av det profana – en enhetsstat. Dygd var med andra ord ett politiskt mål, och med detta blev en människas identitet förknippad med en viss tillhörighet: stånd, familj, skrå eller yrke. Lagarna utgjorde således en ”erkännandeordning” där man blev erkänd som individ, tillhörande en viss grupp och där var och en hade en bestämd plats; en samhällelig struktur – en social ordning som var fast och erkänd.³¹

Precis som samhället i stort var reglerat hade hushållet också en uppdelad och hierarkisk ordning, där mannen i princip skötte det som berörde verksamheten utanför hemmets port och kvinnan allt som rörde sig inom husets väggar, och det var inte accepterat att kvinnan lämnade hemmet, om hon inte hade ett ärende att uträtta.³² Kvinnan var antingen bemyndigad under sin far eller under sin make, och den enda gång hon hade en egen talan – var ett subjekt i sin egen rätt – var om hon blev änka. Till skillnad från mannens fasta roll var inte kvinnan fixerad vid sina sysslor, utan hon skulle, om det krävdes, även rycka in och biträda sin make, i såväl praktiska som exempelvis ekonomiska sysslor.³³ Kvinnans civilstånd bestämde hennes rättsliga status, vilket inte är märkligt eftersom mannens status var bestämmande för kvinnans.³⁴ Så även om den gifta kvinnan rent formellt inte var myndig och ägde rätt att medverka inom den politiska sfären så var det ändå många kvinnor, inom högadeln, som hade ett informellt inflytande. Enligt Hustavlan var det rådligt att en änka gifte om sig, gjorde hon inte det var anvisningen att hon skulle ägna sig åt bön och att sätta sitt hopp till Gud.³⁵

---

³⁰ Thomas Lindkvist, Maria Sjöberg, *Det svenska samhället, 800-1720, Klerkernas och adelns tid*, Studentlitteratur, 2009, s. 325.

³¹ Eva Österberg, ”Rättvisa, lag och erkännande, Det goda livet under medeltiden”, i Marie Lindstedt Cronberg, Catharina Stenqvist (red.), *Dygder & Laster, Förmoderna perspektiv på tillvaron*, Nordic academic press, 2010, s. 244f.

³² Bergner, s. 105.

³³ Stadin, s. 151.

³⁴ Lindkvist, Sjöberg, s. 296f.

³⁵ Stadin, s. 90.

Hushållet – den lilla världen

Sett ur ett mikroperspektiv var hushållet till sin struktur en spegling av samhället som helhet. Samtliga medlemmar i alla tre ständerna hade Gud som sin högste herre, och i hushållet var det mannen som var herre. En kvinnas oförmåga till ödmjuk underkastelse var ett tecken på dålig karaktär,³⁶ ty att motsätta sig denna ordning vore att ifrågasätta hela samhällsordningen – vilket ju i så fall innebar att man ifrågasatte Gud. Bergners forskning visar att näst efter gudsfuktan skulle kvinnan tjäna sin make. Så som hon underordnade sig Gud skulle hon också underordna sig sin make. Hon skulle tålmodigt älska och ära, lyda, tjäna och trösta honom – i nöd och lust, och därmed skulle kvinnan - trots uppfattningen om att hon tillhörde det svagare könet, inte bara ta hand om sig själv utan också sin man och sina barn, ty stora delar av barnuppfostran hörde också till kvinnans förpliktelse.³⁷ En duktig, flitig, outtröttlig, kraftfull, härdig, tålmodig och tjänstvillig kvinna kunde bringa ära till sig själv, sin man och hela hushållet. En kvinnas heder berodde således på hennes gudfruktighet och hur väl hon klarade av att sköta sina plikter som hustru och moder,³⁸ vilket innebar att om maken var i tjänst på annan ort skulle hon även ansvara för hans sysslor.³⁹ Äran följde människan ända in i döden. Den dödes rykte och ära lyftes fram vid begravningen, men det var inte bara den dödes minne och heder som var av betydelse, utan det var också den efterlevande maken eller makans ära och heder som kom i belysning.⁴⁰ Bergner presenterar en rad andra dygder, som nämnts i nästan varje likpredikan: flit, vänlighet, hövlighet, fridsamhet, hjälpsamhet, givmildhet mot de fattiga, enkelhet i klädesdräkten, inte vara skvalleraktig, inte förtala sin nästa och vara tystlåten. De fyra senare var specifikt kvinnliga dygder, vilket Bergner menar har sin förklaring i att kvinnan allmänt ansågs vara särskilt lat, fåfång, skvallrig och trolös. Den ena odygden kunde leda till den andra, således var tystand i sig en dygd, eftersom den kunde urarta i skvaller och förtal.⁴¹

Under 1600-talet var rädsla för ärelöshet mycket utbredd och heder och ära något som man försvarade. Att vara ärlig, inte ljuga, anklaga eller vilseleda andra människor var normen och var grundläggande förutsättningar för människans livsvillkor, eftersom en

---

³⁶ Stadin, s. 60.

³⁷ Bergner, s. 80, 85.

³⁸ Marie Lindstedt Cronberg, ”Heder och ära i tidigmodern tid”, i Marie Lindstedt Cronberg, Catharina Stenqvist (red.), *Förmoderna livshållningar, Dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*, Nordic academic press, 2008, s. 131, Bergner, s. 123.

³⁹ Samuelson, s. 299, Stadin, s. 143.

⁴⁰ Bergner, s. 75.

⁴¹ Catharina Stenqvist, ”De glömda tystnadernas gemenskaper”, i Marie Lindstedt Cronberg, Catharina Stenqvist (red.), *Dygder & Laster, Förmoderna perspektiv på tillvaron*, Nordic academic press, 2010, s. 47.

människas ära garanterade hennes plats i samhället – hennes identitet.⁴² Äran var med Bourdieus termer det ”kapital” som bestämde vilken plats i den sociala ordningen man hade. Att uppfattas som en ärlig människa var följaktligen en tillgång – en dygd. Att tala sanning, och att inte förtala någon var starkt förknippat med äran och en lögnaktig människa ansågs därför vara oärlig och ärelös. Äran var knutet till såväl ett jag och som till det offentliga, ty det handlade om individens egenvärde, som bestämdes av andra än individen själv, vilket kunde leda till att den som beskylldes för vanheder kunde bli utstött ur gemenskapen.⁴³ Den givna sociala ordningen, med uppdelade samhällsliga arbetsinsatser, medförde att olika dygder förväntades av samhällets olika medborgare,⁴⁴ så var exempelvis kläd- och inredningsmode både igenkännings- och identitetsskapande. Bröt man mot den gängse normen ansågs det att man förhävde sig, vilket var ett brott mot igenkännandet och därmed ett brott mot samhällsordningen,⁴⁵ med det gällde samtidigt att upprätthålla en standard, som var beroende av vilken status man hade.⁴⁶

Upptuktan

Precis som under antiken ansågs barn i den tidigmoderna tiden vara som ett oskrivet blad och uppfostran var viktig för att tradera de rätta dygderna. De skulle internaliseras, genom teori och praktik, så att det gav resultat i form av omedvetna handlingar.⁴⁷ Barn var en gåva från Gud, varför det centrala i barnuppfostran var den andliga ”upptuktan”. Som ovan nämnts var *gudsfruktan* den främsta av alla dygder och som gällde för alla, oavsett man eller kvinna, hög eller låg. Förutom kyrkogång, nattvard, bön och bibelläsning⁴⁸ skulle framför allt barn och husfolk hållas i ”herrans tukt och förmaning”, vilket betydde kristlig uppfostran. Att förringa betydelsen av och inte ge sina barn en adekvat fostran var en stor synd, Vad gäller den andliga uppfostran och allmänna omsorgen hade föräldrarna ett delat ansvar, ett ansvar som gällde

---

⁴² Bergner, s. 79, Marie Lindstedt Cronberg, ”Guds folk och Djävulens anhängare, Onda praktiker och kampen mot magi i reformationens tidevarv”, i Marie Lindstedt Cronberg, Catharina Stenqvist (red.), *Dygder & Laster, Förmoderna perspektiv på tillvaron*, Nordic academic press, 2010. s. 125, Christoffer Collstedt, ”Heder och kunskapssyn i 1700-talets medicinvetenskapliga debatt”, i Marie Lindstedt Cronberg, Catharina Stenqvist (red.), *Dygder & Laster, Förmoderna perspektiv på tillvaron*, Nordic academic press, 2010. s. 212.

⁴³ Lindstedt Cronberg, 2008, s. 117f, 122.

⁴⁴ Nilsson, s. 281.

⁴⁵ Leif Runefelt, ”Aristoteles på kaffehus, Dygdelära och umgänge i Dalins Argus”, i Marie Lindstedt Cronberg, Catharina Stenqvist (red.), *Dygder & Laster, Förmoderna perspektiv på tillvaron*, Nordic academic press, 2010 s. 351f.

⁴⁶ Lindkvist och Sjöberg, s. 303.

⁴⁷ Bergner, 1997, s. 85, Lindberg, s. 99, 118, 135.

⁴⁸ Bergner, s. 77.

livet ut,⁴⁹ men modern hade eget ansvar för att både döttrar och söner lärde sig att läsa, dessutom hade kvinnan en diger uppgift att fostra och förbereda sin dotter att bli en god maka och mor. Bergner påpekar att flickornas bokliga uppfostran hade en tydlig nyttoaspekt, eftersom hon förväntades kunna biträda och i vissa fall även ersätta sin make i hushållets arbetsuppgifter. Sålunda var kvinnors intellektuella kapacitet något som inte förringades, utan sågs som en tillgång och en nödvändig resurs i hushållet och därmed i hela samhällskroppen.⁵⁰ Kompetens blev en adlig dygd under slutet av 1600-talet, vilket inte uteslöt ett gott uppförande. En allmän uppfattning var att barn lärde som sina föräldrar levde, det gällde således att vara en god förebild för sina barn – helt i enlighet med de klassiska idealen. För de högre stånden innefattade ett gott uppförande att man skulle kunna föra sig i olika sammanhang. Framgångsfaktorer för att nå ett högt socialt anseende bestod således inte bara i boklig och intellektuell fostran, vilket de statliga tjänsterna krävde, utan det var även viktigt att barnen introducerades för de kulturella vanor som var förknippade med den sociala ställningen, exempelvis att kunna dansa och tala främmande språk.⁵¹ Således var det ärofyllt och en plikt att man inom adeln såg till att sönerna fick en gedigen utbildning, för att förbereda dem för en statlig tjänst, vilket också inrymde en bildningsresa i utlandet, en så kallad preregrinationsresa.⁵² Att vara en god förälder var sålunda en förpliktelse som gällde livet ut, ansvaret att alltid med omsorg och omvårdnad se till sina barns väl upphörde alltså inte då barnen blev myndiga, eller, som i en dotters fall, då hon blev gift.⁵³

Vänskapen och jaget - Självbiografen och brevet

Enligt antika ideal utmärktes ett vänskapsförhållande av att det inte fanns en hierarki – vänskap var att vara vänner på lika villkor. Genom vänskapen skulle man sträva efter att utveckla goda karaktärsdrag, ett dygdigt beteende som till sist och skulle bidra till att upprätthålla den sociala strukturen. Ur ett aristoteliskt synsätt är vänskapens uppgift således av en offentlig karaktär, och det handlar inte främst om att utveckla och gynna det egna jaget.⁵⁴ Eva Österberg har i ett antal arbeten undersökt om vänskapen var ett medvetet val, en slags livshållning, för att bli människa. I ett arbete diskuterar Österberg vänskap och har just

---

⁴⁹ Bergner, s. 91, Stadin, s. 77, 79.

⁵⁰ Bergner, s. 86ff, 93ff, 99.

⁵¹ Stadin, s. 117ff.

⁵² Sjöberg, s. 309, Stadin, s. 113, 123.

⁵³ Lindberg, s. 105f, 108ff, Stadin, s. 76ff, 97, 121ff, 126, 140.

⁵⁴ Aristoteles, Den Nikomachiska etiken, Daidalos, 2004, s. 237.

Catharina Wallenstedt som exempel. Österberg framhåller att Catharina i sina brev skrev om sina vänner och att det fanns en åtskillnad mellan bekanta och vänner. Österberg noterar också att Catharina själv satte upp godtyckliga kriterier för vilka som räknades till vännernas skara.⁵⁵ Huruvida det var kopplat till dygdiga ideal berör hon inte. Österberg hänvisar till litteraturforskaren Jon Helgason, som menar att brevskrivandet under 1700-talet bidrog till den moderna individualismens framväxt. Enligt Österberg kan man i Montaignes *Essayer*, från omkring 1580, utläsa att den ideala vänskapen var ett ömsesidigt relationsförhållande, men även ett medel för att utveckla den egna personligheten. Vad Österberg finner är således att Montaigne utgjorde en brygga mellan det antika vänskapsidealet mot ett mer individualistiskt synsätt.⁵⁶ Österberg har vidare studerat olika förmoderna författare som skrev självbiografier. Vad Österberg bland annat kan visa är att den förmoderna människan var en reflekterande individ väl medveten om sitt jag, och bland annat indikerar termen ”jag” en individualitet, en uppfattning om sig själv.⁵⁷ Eva Haettner Aurelius skriver att självbiografier är ett slags dialogiska texter som karaktäriseras av den skrivande situationen, adressaten och syftet. Hon betraktar självbiografien som en egen genre, men att den kan ha inslag av andra genrer och ändå utgöra en självbiografi. Haettner Aurelius anser också att både självbiografier och brev hör till den typen av texter som ligger på gränsen mellan litterära och icke-litterära texter. Vidare menar hon att det finns ett oskrivet kontrakt mellan den självbiografiska författaren och läsaren, att det som skrivs faktiskt är sant – i vart fall att det är subjektivt sant.⁵⁸ Marie Löwendahl definierar brev som en kortare skrift utan fastlagt innehåll från en specifik avsändare, till en specifik mottagare, *i syfte att förmedla något*, vidare menar hon att brevet var ett försök att ersätta frånvaron med närvaron, genom olika uttryck anknyter brieförfattaren till den skrivsituation då brevet blev till.⁵⁹

Under den förmoderna tiden var brev ett sätt för kvinnan att göra sin röst hörd,⁶⁰ och de flesta brevskrivande kvinnorna tillhörde den högre klassen.⁶¹ Alison Wall konstaterar att kvinnor väl visste sin plats, i det att de uttryckte sig så som de förväntades göra: i enlighet med konventionella regler. Men beroende på vilken mottagaren var så kunde ord ha olika

---

⁵⁵ Österberg, 2010, s. 65f.

⁵⁶ Eva Österberg, ”Vännerna och jaget. Att bli individ tillsammans med andra”, i Marie Lindstedt Cronberg, Catharina Stenqvist (red.), *Förmoderna livshållningar, Dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*, Nordic academic press, 2008, 53, 61f.

⁵⁷ Österberg, 2010, s. 99, 141.

⁵⁸ Haettner Aurelius, *Inför lagen, Kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer*, Lund university press, 1996, s.11f, 18, 26, 45.

⁵⁹ Löwendahl, s. 23.

⁶⁰ Thomas O. Beebee, *Epistolary fiction in Europe 1500-1850*, Cambridge university press, 1999, s. 105.

⁶¹ Sarah Knott, Barbara Taylor (red.), *Women, gender and enlightenment*, Palgrave, 2007, s. 261.

betydelse, och hade inte alltid avsikt att uttrycka äkta känslor.⁶² På grund av intimiteten kan det, enligt Löwendahl, vara svårt att tolka brev mellan familjemedlemmar eller nära vänner, eftersom mycket av innehållet kan vara underförstått,⁶³ men Wall menar dock att kvinnor, när de skrev till sina nära, gav uttryck för genuina känslor och tankar. I sin undersökning om Hedda De la Gardies brev för Marie Löwendahl en diskussion angående distinktionen mellan nyheter och skvaller, som hon i sitt material finner vara flytande. Löwendahl anser att det är svårt att avgöra om det är ren information om nya händelser eller om syftet var att roa mottagaren. Det gällde ju att inte tråka ut.⁶⁴ Rosemary O'Day menar att brev ofta fungerade som nyhetsbrev och inte sällan ansågs brev, även om de var ställda till en viss person, vara en allmän angelägenhet, inte bara inom familjen. Vidare menar O'Day att det är viktigt att inte se brev som isolerade texter, utan som en pågående dialog, man måste således läsa en hel korrespondens för att få en rättvis bild.⁶⁵ Även James Daybell ställer sig frågan huruvida brevet var av privat eller av allmänt intresse, om det exempelvis var legitimt att öppna någon annans brev. Enligt Daybell kunde önskan om att brev skulle hållas privat uttryckas på olika sätt, exempelvis genom en uppmaning om att inte visa det eller att bränna upp det. Och det faktum att kvinnor många gånger uppmanade sin mottagare att inte sprida brevets innehåll visar att de var oroliga för att informationen skulle komma i orätta händer, att det skulle kunna skada dem på ett eller annat sätt. Men Daybell visar också att brev kunde vara en allmän angelägenhet. Inte sällan bad den som skrivit brevet att sprida hela eller delar av innehållet till andra familjemedlemmar eller grupper. En annan variant var att man sände ett oförseglat brev till en familjemedlem, som i sin tur sände det till adressaten, efter det att hon eller han hade läst det.⁶⁶ Christopher Collstedt hänvisar till tidigare forskning, och menar att den tidigmoderna människan levde under en ”permanent offentlighet”, att det inte fanns något som vi skulle definiera som en privat sfär,⁶⁷ men enligt Löwendahl var de familjära breven ej avsedda att läsas för någon annan än mottagaren.⁶⁸

---

⁶² Alison Wall, ”Defence and Defiance in Women’s Letters of the Thynne family: the Rhetoric of relationships” i James Daybell (red.), *Early modern women’s letter writing, 1450-1700*, Palgrave, 2001, s. 90.

⁶³ Löwendahl, s. 28.

⁶⁴ Löwendahl, s. 120.

⁶⁵ Rosemary O’Day, ”Tudor and Stuart women: their lives through their letters”, i James Daybell (red.), *Early modern women’s letter writing, 1450-1700*, Palgrave, 2001, s. 141.

⁶⁶ James Daybell, ”I wold wyshe my doings myght be...secret’: Privacy and social practices of reading women’s letters in sixteenth-century England,” i Jane Couchman, Ann Crabb (red.), *Women’s letter across Europe 1400*, Ashgate, 2005, s. 151ff.

⁶⁷ Collstedt, s. 213.

⁶⁸ Löwendahl, s. 302.

Catharina Wallenstedts insikt om dygd

Var Catharina medveten om vad som karaktäriserade en dygd? Sannolikt reflekterade varken Catharina eller hennes samtida likar över den teoretiska innebörden av dygd; att barn i den tidigmoderna tiden var som ett oskrivet blad och att uppfostran var viktig för att tradera de rätta dygderna samt att dygderna, genom teori och praktik, skulle internaliseras så att det gav resultat i form av omedvetna handlingar,⁶⁹ men möjligen kan man ana att hon i vart fall var medveten om vikten att dana en god karaktär. Här skall först uppmärksammas Catharinas förståelse för vilken roll goda förebilder hade samt hennes föreställningar om vad en god uppfostran innebar och innefattade. Vad gäller denna aspekt noterar jag att det är i förhållande till sönerns uppfostran man tydligast kan se hennes uppfattning. De två äldsta sönerna Carl och Lars Philip är med sin far i Holland, och Catharina skriver till sin make:

Gud välsigne dem bägge, dem jag ock käriligen hälsar. Gud föröke dem före allting med gudsfruktan, varav både vishet och alla gåvor komma. K far, gudskelov de hava sin k fader hos sig och att min hjärtans far har dem att ro sig ibland med. De äre lyckligast av alla sina syskon.⁷⁰

Brevet avslutas med att Catharina önskar att de alla snart skall komma tillsammans igen, men hon känner sig ändå trygg, eftersom sönerna får vara ihop med sin far. Visserligen skriver hon att Carl och Lars Philip är lyckligast av alla syskon – inklusive flickorna, men förmodligen ansåg hon att det var främst, i förhållande till lillebror Edvard, en stor fördel för pojkarna. Inte endast för att de fick vara tillsammans med sin far, som i sig skulle vara en god förebild för dem, utan de hade också större möjligheter att, genom andra kontakter och erfarenheter, dana en god karaktär, vilket förutom bokliga kunskaper, även innefattade olika kulturella och fysiska färdigheter.⁷¹ Gedigen utbildning och omfattande kompetens skulle sannolikt kunna ge dem ökade chanser att få en statlig tjänst,⁷² vilket inte bara erbjöd en bättre lön, utan framför allt skänkte en social ställning och möjlighet till adelstitel, som medförde heder och ära.⁷³ Följaktligen bedömde Catharina att Carl och Lars Philip, jämfört med de övriga

---

⁶⁹ Lindberg, s. 99, 118, 135.

⁷⁰ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 18 oktober 1673.

⁷¹ Stadin, s. 77, 117ff.

⁷² Lindberg, s. 108ff.

⁷³ Lindkvist, Sjöberg, s. 309.

syskonen, befann sig i en bättre situation. Detta kommer även till uttryck i om hur Edvard, som var hemma hos sin mamma, i jämförelse med sina två bröder, ”lär nu fullan vara som en bonde [...] har inte lärt varken dansa eller sådana exercitier som göra kroppen skicklig”.⁷⁴ Det var en allmänt rådande uppfattning, att goda förebilder var en av förutsättningarna för att lära sig olika färdigheter,⁷⁵ och av resonemanget ovan kan man nu anta att Catharina ansåg att Edvard inte hade samma möjligheter som sina äldre bröder. Detta klargörs i ett senare brev där hon till maken skriver att ”de här hemma äre fullan inte uti stort umgänge”,⁷⁶ och hon hänvisar särskilt till deras okunskaper i dans, eftersom hon skriver att hon inte har lagt ut några pengar på någon dansundervisning. Många år senare, då i ett brev till dottern Greta, som befann sig med sin make i Holland, skriver Catharina att hon varit hos drottningen, som undrar över Gretas situation och hur det förhåller sig med barnen. Catharina har då svarat drottningen:

Jag sade att det äre söner båda och för den orsak är dem bäst bliva hos sin far upptuktat [...] Har det vari döttrar så har jag inte släppt dem ifrån mig på så lång resa.⁷⁷

Av detta kan vi utläsa att Catharina var väl införstådd med betydelsen av att särskilt söner behövde sin far som en god förebild, och att flickor på motsvarande sätt behövde sin mor. Men det utesluter inte att hon även ansåg att flickor kunde ha fördel av sin far i sin uppfostran. I ett brev uttrycker Catharina sin förfäran över grannen, som ”hanterar sina barn som ingen god fader, låter Anrepskan och hennes dotter, som ändå mycket värre är, illa hantera sina döttrar”.⁷⁸ Inte en fullt så god förebild för sina barn, anser hon. Av resonemanget ovan kan jag nu konstatera att det rådde en viss åtskillnad mellan pojkar och flickors uppfostran. Men såväl pojkar som flickor skulle lära sig ett gott uppträdande.⁷⁹ När lilla Greta visade gott prov på uppförande skriver hon att flickan ”är ett lydigt och tuktigt barn”⁸⁰ och förtjänar beröm. I ett annat brev till Edvard skriver hon att Edvard junior har blivit examinerad och att hon är glad över att ”de gåve honom ett gott beröm, både disciplin och

---

⁷⁴ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 4 september 1673.

⁷⁵ Badersten, s. 172.

⁷⁶ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 26 februari 1674.

⁷⁷ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 23 januari 1686.

⁷⁸ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 18 oktober 1673.

⁷⁹ Bergner, s. 91, Stadin, s. 77.

⁸⁰ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 4 april 1674.

perception”.⁸¹ Det förutsattes också att både pojkar och flickor lärde sig att läsa, en förpliktelse som, enligt samtidens ideal låg på barnens mor.⁸² Av det material som här har undersökts har det dock inte gått att utläsa huruvida Catharina uppfyllde denna uppgift. Däremot har jag förstått att hon var mycket mån om att såväl sönerna som döttrarna skulle få en gedigen utbildning, och att hon ansåg att det utgjorde en del av föräldrarnas uppfostringsansvar. God uppfostran med tillhörande god utbildning hade en avgörande betydelse för vilken position man kunde få i samhället,⁸³ vilket alltså Catharina var väl införstådd med och som förtydligas i hennes tankar om sönerns framtida möjligheter: ”Gubevare våra barn tänka på krigsmansstånd, gudgive de ville studera och kunde bli andra män av dem”.⁸⁴ Hennes önskan slog in och hon skriver med glädje till Carl att hon uppskattar att han ”med flit studerar och alldeles slår det utur tankarna att bli krigsman”.⁸⁵

Att kunna flera språk var en av många viktiga färdigheter för såväl pojkar som flickor. Catharina skriver till maken Edvard att hon är orolig för Gretas kunskaper i franska, hon får ideligen uppmana henne att öva, och hon ”fruktar att hon förgäter det lilla hon har kunna”.⁸⁶ Ett antal år senare skriver hon att hon är glad över att dottern Anna Beata, som bor med Greta i Holland får lära sig ”fransöska, holländska och mycke mer”, men beklagar sig över sin dotter Catharina Regina som är hemma och ingenting lär sig.⁸⁷ I förhållande till Catharina Regina och precis som de två äldsta sönerna, som jämfört med syskonen och framför allt lillebror Edvard åtnjutigt fördelar av sin utlandsvistelse, befann sig Anna Beata i en mer fördelaktig position. Det bör särskilt läggas märke till att Catharina inte skrev att hon var orolig för att Anna Beata inte skulle få tillgodogöra sig de kunskaper som hon som god mor var skyldig att lära henne, vilket jag tolkar berodde på att hon ansåg att Greta kunde företräda henne – att Greta i Catharinas ställe klarade av att vara en god förebild för sin syster.

Under den tid som Edvard befann sig utomlands hade Catharina således inte bara ansvar för de arbetsuppgifter som annars hade sköts av maken, utan hon skulle också ombesörja så att döttrarna och den yngste sonen Edvard fick en god uppfostran. Det var ett omfattande arbete och följande ger en inblick i hennes bestyr angående de tre döttrarna:

---

⁸¹ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 10 januari 1674.

⁸² Bergner, s. 88.

⁸³ Collstedt, s. 212, Lindkvist, Sjöberg, s. 309, Stadin, s.126, 140.

⁸⁴ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 29 mars 1673.

⁸⁵ Brev från Catharina Wallenstedt till Carl 15 november 1673.

⁸⁶ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 10 juli 1673.

⁸⁷ Brev från Catharina Wallenstedt till Carl 11 augusti 1681.

K far blir inte onder däröver att Cat Solbom har en tid vari här hos mig. Jag har måst gjort det för Gretas skull, att hon kunde som ock är skett, lärt henne med sömma och virka. [...] Jag håller ock före att upptuktan är den förnärmaste arv. K far förlåte mig att jag det säger, det sker ock med stor omkostnad.⁸⁸

Kekke Stadin skriver att föräldraansvaret under stormaktstiden innebar att ge kärlek och omvårdnad och att alltid se till barnets väl, och barn ansågs dessutom lära som sina föräldrar levde.⁸⁹ Citatet ovan visar att Catharina, av någon anledning, inte alltid själv kunde lära sina döttrar, eftersom hon hade bett Catharina Solbom om hjälp med att lära dottern Greta allehanda handarbete. Det var sannolikt inte av okunskap som Catharina inte själv kunde se till att Greta lärde sig hantera nål och tråd, utan snarare handlade det om tidsbrist. Edvard Ehrensteen var en synnerligen sparsam man och möjligen har Catharina känt sig manad att förklara de extra kostnaderna, eftersom hon skriver att ”man måste mycket utgiva för lärdom, omkostnan att lära med sådant”. Och det visar att hon, trots de strikta restriktionerna om att hushålla med hemmets tillgångar, var mycket angelägen om att barnens uppfostran inte skulle bli lidande av den rådande familjesituationen. Sålunda tog Catharina sin uppgift på allvar, och hon försummade inte sin kvinnliga plikt att förbereda sin, i detta fall, dotter att bli en god maka och fru, vilket hon även förtydligar för maken:

Jag skall göra som en ärlig moder bör göra [...] Jag har måst haft en som sånt måtte lära henne, att hålla henne som min akste he skriver vad en adelsdam behöver. Ja mången borgaredam går grannare än adelsdam hos oss i desse tider. Hon måste hålla sig som hennes lycka kan vara.⁹⁰

Av det här citatet kan man även se att Catharinas avsikt med en god uppfostran inte bara hade syfte att tradera de kvinnliga färdigheter, som man som maka och mor behövde, utan hon hade även en förhoppning om att Greta skulle kunna föra sig som en adelsdam. Huvudsaken för henne var att för dottern se till att hon hade någon som kunde lära henne, ”uppå flickornas upptuktan skall inte fela”, och det fick kosta vad det ville, ty utan de färdigheter som förväntades av henne, skulle hon inte kunna vistas bland övriga adelsdamer. En god uppfostran innebar följaktligen att den sociala ordningen kunde upprätthållas, i såväl den stora

---

⁸⁸ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 11 september 1673.

⁸⁹ Stadin, s. 77, 79.

⁹⁰ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 11 september 1673.

som den lilla världen. God uppfostran är ett frekvent förekommande ämne i breven till Edvard, som inte var fullt så angelägen om att stå för de kostnader som den innebar, men Catharina ansåg att ”inga rikedomar övergår en god upptuktan”.⁹¹

”Gudnåde mig för min man som ingen växel gör till våra barn därute”,⁹² skriver Catharina till dottern Greta. Det är ytterligare ett utslag av Edwards återhållsamhet med pengar och som i detta fall rör sonen Carls utbildning. Som ett led i sonen utbildning önskade hon att han, likt många andra adelssöner,⁹³ skulle vistas några år utomlands. Sannolikt inte minst för att Carl skulle få erfarenheter och få möjlighet att träffa goda förebilder. Det är uppenbart att Catharina ansåg att Edvard inte uppfyllde sin skyldighet att uppfostra och vara en god förebild för sin son. Hennes bekymmer med att få maken Edvard att ta sitt ansvar gick emellertid inte över, och hon gjorde allt vad som stod i hennes makt för att inte barnen skulle bli lidande. Till råga på allt beskyllde Edvard henne att det var hon som var ”orsaken till deras illa upptuktan”.⁹⁴ Till Greta anförtror hon sig makens snålhet och menar att med den ”fördärvar han mycke deras uppkomst”,⁹⁵ och sin egen plikt att måna för sina barn uppfyllde Catharina så gott hon kunde.

Gudgive jag kunde så tjäna min akste son som jag både vill och vet att det är min skyldighet och min akste son nyttig.⁹⁶

Av detta kan utläsas att Catharina var väl medveten om det ansvar som ankom på henne – och sin man,⁹⁷ dessutom visar det att det inte var en skyldighet som belastade henne, utan snarare såg hon till vilken nytta hennes hjälp kunde vara för barnen. Således tyckte Catharina att utbildning och god uppfostran var en förberedelse för det vuxna livet och ”det förnämsta arv som föda dem väl upp, som kan gagna uti framtiden”.⁹⁸ Det faktum att hon ville men inte kunde framkommer vid ett flertal tillfällen i hennes brev, och det är till Greta hon skriver att hon tycker att Edvard är dum, som säger att barnen tids nog får ärva. Hon hade helst sett att barnen hade fått hjälp ”då de har kunna bäst behövat, och mest tacka före”.⁹⁹ När Catharina fick barnbarn gav hon även råd till Greta att ”låte detta lilla barne uppfostras till sin nampns

---

⁹¹ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 10 januari 1674.

⁹² Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 6 november 1680.

⁹³ Stadin, s. 123.

⁹⁴ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 9 april 1681.

⁹⁵ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 26 mars 1681.

⁹⁶ Brev från Catharina Wallenstedt till Carl 18 mars 1682.

⁹⁷ Stadin, s. 77, 79.

⁹⁸ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 10 september 1681.

⁹⁹ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 10 december 1681.

ära och sina k föräldrar till glädje”. Greta fick fler barn och Catharina uppmanade henne att noga se till att barnen blev väl omhändertagna av sin amma, så att de inte ”kommer [...] i förgätenhet”.¹⁰⁰

Den sista juni 1686 gick Edvard bort, och med en djup suck konstaterar Catharina att ”han har sluppi sina besvär och vi äre däruti stannade”,¹⁰¹ men det måste ha varit en lättnad för Catharina som i sin roll som änka kunde hjälpa sin barn som hon önskade,¹⁰² ty hon skriver till Carl att han ”må inte tvivla” på att hon vill hjälpa såväl honom som de övriga syskonen, och ödmjukt frågar hon sin son: ”Vad ska vara mig kärare än det jag kan hugna mina k barn med?”¹⁰³.

Gudsfruktan

I de 150 brev som ligger till grund för denna undersökning har författarinnan endast fem gånger uttryckligen använt ordet *gudsfruktan* och åtta gånger ordet *gudfruktig*. Ett annat ord som har brukats ett tiotal gånger är *godaktighet*, vilket sannolikt kan likställas med *gudfruktig*. Därutöver har Catharina vid ett flertal tillfällen skrivit om saker som har en direkt anknytning till *gudsfruktan* eller *gudfruktighet*, exempelvis uttrycker hon tacksamhet över sina barn, som ” äre mig till hugna alla igenom sitt lydaktige och vackra levne”, och ”gudvareära att de alla äre lydiga och inclinera till det som gott är”. Hon önskar att ”den gode Guden välsigne och föröke” barnbarnen Edvard och Carl Adolf ”med godaktighet och vishet”, och hon uppmanar Greta att ifrån Holland ta med sig en piga med ”gott sinne”.¹⁰⁴ Catharina önskar sålunda att hennes nära och kära skall vara *gudfruktiga*, hon uppmanar dem till det och berömmar dem när de så har varit, men kan vi se huruvida Catharina själv var *gudfruktig* och hade *gudsfruktan*?

Enligt Bergner var flitig kyrkogång ett sätt att visa sin *gudsfruktan*,¹⁰⁵ men få är de tillfällen då kyrkogång omnämns i breven. Catharina skriver vid ett tillfälle till Edvard och beklagar sig över allehanda saker: om den oro för makens sjukliga tillstånd och att hon själv är sjuk, vilket hade inneburit att hon inte hade kunnat besöka furstinnan, ”eller någon av desse som man måste ock tillbedja”. Hon har heller ”inte fått denna tiden komma i kyrkan, som jag

---

¹⁰⁰ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 5 mars 1681 och 9 januari 1686.

¹⁰¹ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 24 juli 1686.

¹⁰² Lindkvist och Sjöberg, s. 296, Stadin, 90.

¹⁰³ Brev från Catharina Wallenstedt till Carl 2 och 16 mars 1695.

¹⁰⁴ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 18 juli och 11 september 1673, till Greta 14 oktober 1685 och 11 augusti 1686.

likvisst plä känna mig lindring av när det sker”.¹⁰⁶ Det förefaller som att ett besök i kyrkan skulle kunna vara henne en liten tröst, snarare än att hon borde gå dit för att visa sin gudfruktighet. Den sista delen ”när det sker” skulle kunna betyda att det inte skedde så ofta, men andra brev tyder på att Catharina var en flitig kyrkobesökare. Bland annat skriver hon till Greta att hon hoppas att maken, som lider av gikt, ”lär i morgon gudvill, gå i kyrkan” och i samma brev skriver hon att hon av ”mattighet” inte orkar gå i kyrkan på morgnarna. Julen 1686 var hon ”gudskelov alla dagar i kyrkan” och vid två andra tillfällen skriver hon att de enda gångerna hon hade lämnat hemmet var då hon gått i kyrkan.¹⁰⁷

Otaliga är de gånger som Catharina omnämner Gud, men enstaka är de tillfällen då hon tydligt tilltalar Gud och uttryckligen *ber* om förlåtelse för sitt syndiga beteende. I ett brev till Greta skvallrar Catharina vitt och brett, en grov synd, och det framkommer att hon är väl medveten om detta, ty hon skriver: ”Gud tillräknar mig inte min synd, om jag syndar med mitt tal”.¹⁰⁸ ”Gud vara mig nådig och give mig därtill sin helge anda och förlåte mig min synd som [...] kommer av otålighet”,¹⁰⁹ skriver hon i ett annat brev till Greta då hon bekänner sitt bristande tålmod för Edwards snålhet. De allra flesta fall då Gud omnämns är det i form av en inledningsfras, exempelvis ”Gudhjärpe oss”, ”Gudnåde oss” eller ”Gud välsigne”, och verkar inte vara avsett som en uttrycklig bön, utan mer som ett alldagligt uttryckssätt, vilket möjligen var så hon förväntades uttrycka sig. Detta sammanfaller i så fall med Alison Walls uppfattning att kvinnor visste sin plats i den sociala ordningen och att det även kom till uttryck då de skrev brev.¹¹⁰ Men bönen tycks ändå ha haft en central betydelse. ”Jag kan nu inte mer än bedja Gud, det jag aldrig skall försumma”,¹¹¹ skriver hon i ett brev till sonen Carl, och i brev till Greta berättar hon att Lars Philip har gjort en bönbok till henne. Det är tydligt att hon var nöjd över det goda utfallet av hennes uppmaningar till Lars Philip, att ”han har stor nåd av Gud att han håller sig så flitigt till bönen”.¹¹²

---

¹⁰⁵ Bergner, s. 77.

¹⁰⁶ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 18 april 1674.

¹⁰⁷ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 30 oktober 1680, 2 januari 1686, 14 oktober 1685 och 20 februari 1686.

¹⁰⁸ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 4 september 1680.

¹⁰⁹ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 24 mars 1686.

¹¹⁰ Wall, s. 90.

¹¹¹ Brev från Catharina Wallenstedt till Carl 9 april 1681.

¹¹² Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 10 och 24 mars 1686.

Att tjäna sin make

Att hedra sin man var den största dygden näst efter gudsfruktan,¹¹³ vilket förklarar varför Catharina uttrycker ”tvi sådan hustru” om Catharina Silberstierna, som inte ”hedrar sin gode man väl”.¹¹⁴ Frågan är om Catharina i detta avseende själv var en dygdig kvinna. Själv säger hon att hon på alla sätt vill glädja sin man och att det skulle ”vara min största glädje i världen.”¹¹⁵ Under de åren som maken Edvard var i rikets tjänst utomlands skötte Catharina, helt enligt de rådande normerna,¹¹⁶ om hela hushållet. Genom brevväxlingarna kan vi dock följa hur hon på distans fick råd, hjälp och instruktioner av Edvard, vilket tyder på att hon inte hade en generell fullmakt att på egen hand sköta hushållet. Exempelen är otaliga, men några skall här belysa hur det dagliga arbetet förlöpte. Inte sällan rapporterar Catharina om hushållets ekonomi, det var ett flertal personer som stod i skuld till dem, och det fanns även skulder som skulle återbetalas. Edvard var mycket ogenerös med pengar och ville att hans fru skulle hushålla med dem, vilket förklarar att hon i ett brev försäkrar att hon ”skall spara så mycke möjligen är”.¹¹⁷ Det handlade också om praktiska frågor om arbetet på gården, och det var ibland bekymmersamt när breven dröjde, eftersom hon inte visste vad hon kunde, eller fick göra och man kan ju ”fullan tänka vad bekymmer”¹¹⁸ det ställe till för henne, eftersom hon som gift kvinna inte hade mandat att göra något utan sin makes tillstånd.¹¹⁹ Helst ville Catharina ha Edvard hemma – i en bättre tjänst, och i hopp om att kunna påverka till en snabbare hemkomst tog hon mod till sig och gick till själva rikskanslern.

Tänk min far, vad resolution jag i dag har tagi. I morgons reste jag till Karlberg och fick tala med rikskanslern själv. Kunde I fullan tro mig om vara så dristig? Se vad nöden och ängslan kan göra.¹²⁰

Att det här var på gränsen för vad som låg inom hennes kvinnliga befogenheter kan man förstå av hennes upprymda ton. Nästan som ett barn berättar hon att hon faktiskt gjort något alldeles fantastiskt – långt över vad hon trodde om sig själv. Mellan raderna kan man dock

---

¹¹³ Bergner, s. 80.

¹¹⁴ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 21 mars 1674.

¹¹⁵ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 3 maj 1673.

¹¹⁶ Samuelson, s. 299.

¹¹⁷ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 14 december 1672.

¹¹⁸ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 21 februari 1673.

¹¹⁹ Lindkvist, Sjöberg, s. 296.

¹²⁰ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 18 april 1674.

utläsa att hon nog var medveten om att det inte skulle falla i god jord hos maken, ty hon skriver att hon ursäktade sin djärvhet för rikskanslern och att han hade svarat med att berömma henne för att hon, för sin makes skull, hade gjort sig ett sådant besvär. Eftersom en kvinnas oförmåga att lyda sin make var ett tecken på dålig karaktär,¹²¹ förmodar jag att anledningen till att Catharina så i detalj beskriver händelsen hos rikskanslern var att hon försökte rättfärdiga sitt eget handlande. Det är också lite märkligt att en sådan stor händelse först omskrivs mer än halvvägs in i ett flera sidor långt brev. Möjligen beror det på att hon ville mildra sin make lite först, vilket i så fall också talar för att hon hade insikt om hur hennes agerande skulle komma att uppfattas. Hon ville sannolikt inte framstå som en olydig kvinna, som gick över gränsen för vad hon rätteligen fick lov att göra, vilket skulle kunde uppfattas som om hon ifrågasatte den ordning som gällde i hushållet, vilket i så fall innebar att hon ifrågasatte hela samhällsordningen¹²² – en ordning skapad av Gud. En vecka senare skriver Catharina till Edvard hur mycket friskare och mindre bekymmersam hon känt sig sedan ”dristigheten som jag tog, vilken allena kom av den stora ängslan”.¹²³ Jag tolkar det som ytterligare ett försök att rättfärdiga sitt handlande och ett sätt att mildra sin makes synpunkter därom. Men sina tappra försök hade hon ingenting för, Edvard blev mycket riktigt upprörd, men det tycks ändå inte ha bekommit henne så mycket, ty hon endast helt kort försvarar sig i påföljande brev, och nämner det inte mer, i vart fall inte till Edvard. Kanske det kan förklara varför de två påföljande breven är så korta, breven till Edvard är annars minst tre gånger så långa. Möjligen skämdes hon. Det är dock anmärkningsvärt att hon i brevet, som hon skickade innan hon hade fått svar från Edvard, vågade sig på att uttrycka sin irritation över hans motsägelsefulla direktiv, huruvida hon skulle resa till honom eller inte. Hon skriver att hon kommer att lyda hans befallningar, men ”med desse många förändringar” vet hon inte vad hon skall göra. Även detta skulle kunna uppfattas som ett ifrågasättande av makens agerande, vilket ger en antydning om att Catharina inte var alltför medgörlig i rollen som maka.

Även efter Edvards hemkomst förefaller det som om Catharina hade skilda uppfattningar om hur ett hushåll skulle skötas. Hon dömer Karin Gyldenklou, som agerar som en karl i huset, och ”har allt om sina händer”, och påpekar att ”så länge Bergenhielm lever är hon ingen änka”, men beklagar sig samtidigt att hon inte får leva som hon borde, eftersom hon inte ens får komma ut.¹²⁴ Uppenbarligen bröt Karin Gyldenklou mot de rådande idealen, som innebar att hon som kvinna ödmjukt skulle underkasta sig sin make. Catharina tyckte inte

---

¹²¹ Stadin, s. 60.

¹²² Bergner, s. 123.

¹²³ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 25 april 1674.

att Karin Gyldenklous agerande var acceptabelt, men ställt mot hennes beklagan om att inte få lämna sitt hem, så verkar det snarare som om hon var avundsjuk. Uppenbarligen skiftade hennes inställning om tidens uppfattning, att kvinnor skulle hållas vid hemmet och dess tillhörande sysslor. När Catharina olovandes tog med sin väninna Kerstin till gården i Forsby råder det ingen tvekan om att Edvard hade en åsikt om att Catharina ensam skulle klara av att sköta det husliga, vilket väl överensstämde med det rådande idealet;¹²⁵ att Catharina borde ha kunnat sköta sina plikter som hustru och maka. Catharina hade haft en förkänsla av vad Edvard skulle tycka, eftersom hon skriver till Greta att hon ”fruktar att han skall vara onder”.¹²⁶ Mycket riktigt, enligt Catharina blev han så arg ”att ett hjärta må sucka”,¹²⁷ men själv tycker hon att hon gott kunde ha fått lite hjälp.

Tålamod & förnöjsamhet

Jag har funnit att nära knutet till dygden att tjäna sin make hörde tålamod och att vara förnöjd. Vad gäller Catharinas tålamod och förnöjsamhet så svängde det från den ena ytterligheten till den andra. När hon förstod att hon sannolikt skulle bli ensam över vintern 1673 var det inte mycket tålamod hon gav uttryck för. Hon skriver att hon kommer att dö av sorg, att hennes hjärta är ”intaget av bedrövelse” och hon tror att hon ”aldrig mer kan vara glad”.¹²⁸ Bara tre månader senare var denna bild som förbytt. Då försäkrar hon för sin make att hon är både lycklig och förnöjd, och får hon bara behålla sin make så länge hon lever så är hon ”lycklig här i världen”.¹²⁹ Men ängslan var ändå hennes ständiga plågoande, och det dolde hon inte. Det går inte att här rättvist återge alla de gånger som Catharina gav uttryck för sin ängslan och sorg, vilket enligt såväl tidens ideal som henne själv speglade en brist på tålamod.¹³⁰

Mig plågar ingenting högre än en innerlig ängslan som jag fruktar intet blir lindrat förrän Gud giver mig den hugnan jag får se min akste he [...] min ängslan [...] har gjort mig matt och sjuklig, att jag inte så kan beskrivat.¹³¹

---

¹²⁴ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 12 och 19 juni 1686.

¹²⁵ Bergner, s. 105.

¹²⁶ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta midsommarafton 1681.

¹²⁷ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 28 juli 1681.

¹²⁸ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 31 maj 1673.

¹²⁹ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 24 juli 1673.

¹³⁰ Johansson, 2010, s. 60.

¹³¹ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 9 maj 1674.

Detta är hennes beklagande ord till den frånvarande maken. Detta strax efter att hon i ett tidigare brev hade tröstat Edvard genom att ge sig själv skuld till hans sjukliga tillstånd. Då skriver hon att orsaken till hans sjukdom nog var all den ”övermåttan ängslan”,¹³² som hon den senaste tiden hade öst över honom. Catharina ger här uttryck för att hon var medveten om att hon inte var tillräckligt tålmodig, ett tillkortakommande som vid ett flertal tillfällen omnämns i hennes brev. Till Greta anförtror hon sig och skriver att hon önskar att hon tålde mer sorg, och hon förklarar att ”det kan vara mycke lite som mig kan så ängsla att all makt går ifrån mig”.¹³³ Det är inte utan att Catharina var väl hård mot sig själv, ty hon hade ju trots allt i alla år klarat av och funnit sig i Edwards snålhet. Det gick så långt att hon ibland inte fick några pengar alls, och för att kunna sköta hushållet hade hon då och då blivit tvungen att ”läna och borga” av andra,¹³⁴ och småningom såg Edvard till att hon inte kunde handla på kredit. Det blev en bedrövelse för henne att inte längre vara ”trodd utan penningar eller pant”,¹³⁵ och det är likaledes mest elände i hennes skrivande: ”Vi får eljest inte höra det som hugnar en, utan alltid sorg och nytt bekymmer”, ”alltid någe nytt och inte någe gott”, ”vart år hårdare än det andra”¹³⁶ och i sin förtvivlan vänder hon sig till Gud: ”Gud give tålmod”.¹³⁷

Ära

Att vara en tålmodig och förnöjsam hustru kunde ge ära till sin make, sitt hushåll och till sig själv.¹³⁸ Men att vara tålmodig kunde, i skuggan av förnöjsamheten, innebära att äran bleknade, i vart fall om jag skall tro vad Catharina skriver. I ett av de tidigare breven, då hon fått veta att Edvard var sjuklig och att han var beordrad att göra en längre resa, skriver Catharina att det säkert finns andra, mer välbeställda, som kan resa; ”Jag begäre eder inte uti högre stånd än I nu äre komne, och hoppas att det kan ingen taga eder därifrån”.¹³⁹ Uppenbarligen ville hon hellre att Edvard skulle ta hand om sin hälsa än att riskera att lämna henne ensam kvar i livet, ty ännu hade han inte säkrat någon högre ämbetsposition, vilket kunde ha inneburit ett ekonomiskt nederlag för Catharina. Men möjligheterna till avancemang var av allt att döma inte omöjliga. Flera brev talar om att kungen hade ett gott öga till Edvard

---

¹³² Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 18 april 1674.

¹³³ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 11 augusti 1681.

¹³⁴ Brev från Catharina Wallenstedt till Carl 10 september 1681.

¹³⁵ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 14 april 1686.

¹³⁶ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 10 december 1681, 11 februari 1682 och 24 oktober 1685.

¹³⁷ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 21 november 1685.

¹³⁸ Lindstedt Cronberg, 2008, s. 131, Bergner, s. 123.

¹³⁹ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 18 april 1674.

Ehrensteen, det visste även Catharina, som skriver till maken att hon har hört ” av åtskillige att han har en särdeles affection för min akste he”.¹⁴⁰ Frågan är om hon verkligen var så förnöjd som hon gav uttryck för, ty strax därpå skriver hon:

Det må nu vara huru det vill så håller jag likvisst hugneligare vara för överheten, särdeles för den man som är så väl känder som min akste he, och som alla säga mig att min akste he här är uti en stor särdeles nåd hos vår konung.¹⁴¹

Att ära var av betydelse för Catharina går således att utläsa genom hennes tålmodiga skrivande om den eftertraktade tjänsten vid hovet. Även om hon inte alltid tydligt uttrycker sina känslor så kan jag dock förstå att hon höll med alla dem som ”hava däröver en särdeles fröjd”.¹⁴² Både de för Catharina tillgängliga tillgångar och tålmodet började tryta. Catharina, som inte missunnade sin dotter det goda liv hon fått, jämför sin egen situation med Greta: ”Greta sitter både med pojke och häster med kusken men jag sitter som den där inget äger”.¹⁴³ Det är uppenbart att Catharina var missnöjd över sin ärelösa livssituation, som förmodligen var ett resultat av Edvard knapphet med pengar. Ett antal år förflöt och ännu hade inte Edvard fått tjänsten, och Catharina, som vid det laget hade insett att det nog inte skulle bli som hon hoppats och att det kunde bli än värre, skriver uppgivet till Greta att ”vi begära inte högre än att han ska ha det arbete före, som min man är van”.¹⁴⁴ Hon var uppenbarligen orolig för att hon skulle komma i en än värre situation, vilket inte bara skulle drabba henne själv – med knappa tillgångar skulle det inte finnas stora möjligheter för barnen att nå en ärbar position.

I flera brev finns det belägg för de ideal som rådde mellan ära och uppfostran.¹⁴⁵

Catharina konstaterar sammanbitet att:

här är likvisst de tungor som säga huru illa min man föder upp sina barn och knäpper ihop sina penningar till deras lärdom, och mena de sku inte ha stort av det han lämnar efter sig, när de inte äre väl upptukta.¹⁴⁶

---

¹⁴⁰ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 15 november 1673.

¹⁴¹ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 10 januari 1674.

¹⁴² Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 26 februari 1674.

¹⁴³ Brev från Catharina Wallenstedt till Carl 9 februari 1678.

¹⁴⁴ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 9 oktober 1680.

¹⁴⁵ Stadin, s. 77, 79, Bergner, s. 86, 93, 123.

¹⁴⁶ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 18 september 1680.

Catharina dementerade inte, vilket tyder på att det dåliga ryktet inte var något förtal. Edvard hade genom åren blivit allt mer återhållsam med sina tillgångar, och det är inte svårt att föreställa sig den suckande Catharina, som uppgivet skriver att hon blir bedrövad när hon ”tänker på deras ungdom [som] går bort utan den frukt”,¹⁴⁷ som hon hade hoppats på. Catharina förstod att sönerns bristande kunskaper i olika ämnen, som exempelvis matematik och språk, radikalt minskade chanserna för dem att få en statlig tjänst. Att de därtill mer eller mindre saknade andra erfarenheter, som innebar att de inte kunde föra sig som sin ställning krävde, innebar att de dessutom riskerade att förlora sin plats i den sociala gemenskapen, eftersom den sociala ordningen krävde medborgare med olika färdigheter.¹⁴⁸ Det var inte nog med att Catharina genom stadens skvaller fick höra vilken vanära som vilade över familjen. Genom sonen Carl fick hon dessutom veta att hennes bror hade uttalat sig om sin svågers snikenhet; att Edvard minsann hade pengar nog att kunna ge sina barn en gedigen uppfostran med tillhörande utbildning. Detta var dock sannolikt ett led i broderns försvarstal för att han inte ekonomiskt hade bistått sin andra syster, Britta. Men sanningen blev för svår för Catharina, ty hon skriver att ”den gode Guden låte komma över honom vad han unner oss alla”.¹⁴⁹ Möjligen kan detta betyda att hon var rädd att brodern skulle göra saken ännu värre och sätta fläckar på den ära som ännu fanns kvar. I anledning av Brittias ekonomiska trångmål skriver hon insiktsfullt att ”högt sinne och fattigdom kommer aldrig överens”.¹⁵⁰ Hon konstaterar att hennes syster inte klarar av att bära sorg, och ber Gud om hjälp att de i sorg inte skall misströsta och att de i högmod inte skall förhäva sig, vilket jag, av diskussionerna i detta och det tidigare kapitlet, tolkar även inte minst inkluderade henne själv.

Sannolikt hade den allmänna ekonomiska situationen i landet en stor inverkan på Catharinas insiktsfullhet, och man kan till viss del följa denna process i hennes brevväxlingar med dottern Greta. Catharina gladdes med sin dotter, som bodde så bra i Holland, men hon hoppades att vistelsen inte skulle vara så länge, eftersom som hon säger att ”den bekostningen kan alldeles ruinera eder”.¹⁵¹ Förmodligen var detta ett särskilt ekonomiskt bekymmer för Catharina, eftersom dottern Anna Beata hade följt med sin syster till Holland. Den negativa sidan vägdes ändå upp av den positiva, ty Catharina bedömde att vistelsen var mycket nyttig för henne, vilket sannolikt innebar, och som har berörts i tidigare delkapitel, att hon menade att Anna Beata hade större möjligheter att möta nya erfarenheter, lära sig ett nytt

---

¹⁴⁷ Brev från Catharina Wallenstedt till Carl 18 mars 1682.

¹⁴⁸ Nilsson, s. 281.

¹⁴⁹ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 14 april 1686.

¹⁵⁰ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 12 juni 1686.

¹⁵¹ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 4 september 1680.

språk och bli allmänt världsvan med de kulturella influenser, som var förknippade med det högre ståndet, men hon uppmanade samtidigt Greta att vara sparsam. Genom en bekant, som hade varit på besök i Holland, fick Catharina veta hur ståndaktigt Greta och hennes man levde. Det förefaller som om det glädde henne, att dottern fick beröm för hur de levde med ”öppen taffel midda och afton,¹⁵² men hon lade till att Edvard hade uttalat sig mycket negativt om deras vidlyftiga levnadssätt, vilket ändå ger en antydning om att hon, invid sin stolthet, till viss del höll med Edvard. Catharina klargör dock sin ståndpunkt i nästkommande brev. Med inlindande ord försäkrar hon Greta att hon är mycket glad för hennes skull, som har en sådan omtänksam och förstående make och som vill alla gott – inte minst Greta, men, förklarar hon, med det goda livet ”går mycke gott bort med”, och Greta bör tänka på att de hellre måste spara lite pengar ”än skaffa eder ett gott namn”.¹⁵³

Äran kunde snart vara ett minne blott, och det gällde att hålla sig inom gränsen för vad som var måttfullt och godtagbart, en svår balansgång, som även Catharina fick erfaras. I ett av de tidigare breven skriver Catharina till Edvard att det vore läge att köpa pärlor till flickorna, eftersom det ”skulle vara så gott köp på pärlor och juveler som alla säga”.¹⁵⁴ Det var inte bara saker för den personliga utsmyckningen som hon bad sin make att inhandla:

Jag betackar min akste he som skriver att han har köpt tapeter och annat därute, det är mycket väl. Gudgive penningar hinte till, så vore fullan gott att min akste he köpte tyg till en vacker himmel därtill med fransar omkring. Våra vardagsstolar äre ock nu mähta gamla och fula.¹⁵⁵

Hon talar om för Edvard att hon har varit hos Sparrens grevinna, som har fått så mycket ”att det är långt omskriva”, men hon radar ändå upp en hel mängd fina saker som hon sett i grevinnans hem: ”ett sparlakan av damask [...] ett nytt skönt tyg [...] stolar, bord, spegel och all behöring till”.¹⁵⁶ Även en viss Gripenhielm hade ett vackert hem med vävda tapeter, alkov i sängkammaren, speciella rum för husfrun – ”summan, det är allt på det kostligast utprytt”.¹⁵⁷ I ett annat brev upplyser hon maken om att hon tycker det skulle vara fint med en mössa med ”sobelrumpor”, och passar på att påminna om pärlorna, som skall vara ”avlånge

---

¹⁵² Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 29 oktober 1681.

¹⁵³ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 19 november 1681.

¹⁵⁴ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 3 maj 1673.

¹⁵⁵ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 17 maj 1673.

¹⁵⁶ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 31 maj 1673.

¹⁵⁷ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 18 oktober 1673.

och stora, ett streck om halsen”.¹⁵⁸ Edvard tycks ha varit måttligt intresserad av att tillmötesgå sin hustrus önskemål, ty snart skriver Catharina, som inte hade fått svar på de senaste breven, att Sparrens grevinna hon får inte ett brev ”utan icke följer både ett och annat av sköna saker”,¹⁵⁹ och man kan uttyda en stor irritation och missbelåtenhet. Inte sällan både förklarar och försvarar Catharina de olika utgifterna som kommer med hushållet:

Jag tycker att inte är så dyrt som den förtäring vi göra i Forsby, för bara maten stiger det en stor summa. Här i staden kostar mig inte så dyrt, maten, men det är många andra utgifter med kläder och anna som likvisst barnen måste någe vara lika andra.¹⁶⁰

Av den senare delen i citatet ovan, ”måste någe vara lika andra”, kan man förstå att Catharina önskade ha en särskild standard, sannolikt vad gäller uppfostran och i vart fall gällande klädernas utformning, vilket också var tidens sätt att markera sin identitet och status.¹⁶¹ Men det fick inte gå över styr, då kunde det istället uppfattas som högfärd,¹⁶² som hos Greta Beijer, som ”prålar ock så att det är långt av säga”¹⁶³. Greta får veta att ”ingen klär sig kostligare än Olivecrantz barn,”¹⁶⁴ som ideligen får något nytt. Catharina säger att hon inte värderar deras leverne högt, och kommenterar att ”om de få en man som så väl kan hålla sig, så äre de lycklig”, vilket ytterligare visar att hon ansåg att de levde allt för vidlyftigt. Aktade man sig inte kunde det gå så illa som för Helmfelts fru, som hade fått en tjänst vid drottningens hov. Catharina låter Greta veta att hon minsann inte hade bytt upp sig, trots den fina tjänsten, utan att hennes ofria liv var fullt av besvärligheter och Catharina kommenterar att ”den som så älskar höghet i världen må tække ha”.¹⁶⁵ En viss obeslutsamhet tycks ändå ha förekommit, ty i ett annat brev till Greta skriver hon visserligen att all prakt borde avskaffas, och att det inte finns någon ”ända på högfärden”, men påminner henne dessutom om ”den smala vita knytingen”.¹⁶⁶ En tid senare påminner hon Greta ytterligare en gång om knytingen, och då

---

¹⁵⁸ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 24 juli 1673.

¹⁵⁹ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 11 september 1673.

¹⁶⁰ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 4 oktober 1673.

¹⁶¹ Lindkvist, Sjöberg, s. 303.

¹⁶² Runefelt, s. 351.

¹⁶³ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 26 mars 1681.

¹⁶⁴ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 21 maj 1681.

¹⁶⁵ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 11 augusti 1681.

¹⁶⁶ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 11 februari 1682.

skriver Catharina att hon minsann skall visa dem att hon också kan köpa sig vackra saker och att det ”går dem inte bättre än andra”.¹⁶⁷

Barbro Bergners forskning visar att angående klädesdräkten var denna tids norm att man skulle vara återhållsam,¹⁶⁸ vilket uttrycktes olika beroende på vilken samhällsklass man tillhörde.¹⁶⁹ Det är då rimligt att anta att Catharinas önskemål om pärlor, pälsbeklädda klädesplagg och exklusiva inredningsdetaljer var ett sätt för henne att materiellt kunna markera sin sociala status. Hur skall då hennes förakt mot Greta Beijer med flera förklaras? Det är inte helt otänkbart att familjen Ehrensteen-Wallenstedt hade ekonomiska möjligheter att genom olika saker manifesteras sin sociala ställning, men att Edwards återhållsamhet med pengar inte möjliggjorde det. Det skulle i så fall innebära att Catharina inte begärde mer än vad som, för sin klass, var normal levnadsnivå. Detta kan i sig förklara hennes reaktion gentemot de som hon ansåg levde allt för högmodigt, och det är nog inte omöjligt att det fanns en uns av avund, men jag tror att det hade en djupare förklaring än så. Eftersom de synliga attributen, som skulle vara markörer för familjens samhällliga status, inte fanns, rådde en ovisshet – både internt och externt – hur skulle människor i samhället veta vilken grupp som Catharina tillhörde? Och hur skulle Catharina själv kunna visa hur det egentligen förhöll sig? Förmodligen var hennes uttalanden om Greta Beijer och de andra i högsta grad ett uttryck för hennes frustration, som berodde på den vilshenhet hon upplevde, eftersom hon inte kände någon social tillhörighet. Om det var på detta vis det förhöll sig, var det i så fall inte de andra som förhävde sig, utan Catharina som inte kunde glädjas med dem och det kom till uttryck i form av skvaller, som dessutom bottnade sig i missunnsamhet.

---

¹⁶⁷ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 4 mars 1682.

¹⁶⁸ Bergner, s. 79.

¹⁶⁹ Runefelt, s. 351f.

Ont skvaller och goda vänner

En samlad bedömning av diskussionen i kapitlet ”Vänskapen och jaget - Självbiografen och brevet” pekar på att det vore möjligt att i en diskussion om brev bruka Eva Österbergs resultat; att det faktum att författare av självbiografier under förmodern tid gav uttryck för en individualitet,¹⁷⁰ även gäller för genren brev. Vidare drar jag av diskussionen slutstaten att brevskrivaren precis som den självbiografiske författaren vill påverka sin läsare genom det skrivna talet, vilket även kan styrkas av Marie Löwendahls definition av brev.¹⁷¹ Kan vi utifrån Österbergs resultat dra paralleller med Catharinas skrivande? Kan vi finna spår av självinsikt? Är hon medveten om sina dygder – eller odygder?

Såsom ovan redovisats för kunde ett gott uppförande och en god utbildning ge ära åt den enskilde och dennes familj. Att vara måttfull gällde både i ord och i handling, och att inte förhäva sig i ord innebar att inte ljuga, skryta, skvallra eller förtala någon.¹⁷² Catharina säger att hon inte uppskattar oärlighet, och vid ett flertal tillfällen fördömer hon ”alla falska och illistiga människor” och överlåter dem till Gud, som ”låter alla falska komma på skam”, för, som hon skriver, när Gud vill kommer ”Han fullan löna alla lögnmunnar och illistiga, arga människor”.¹⁷³ Jag har inte funnit något tillfälle då Catharina uttalat har ljugit, men att undanhålla sanningen kan i sig vara en lögn. Vid ett tillfälle bad hon Edvard och Lars Philip, som studerade i Uppsala, att komma hem och hälsa på henne. Hon var väl medveten om att hon inte skulle få tillstånd av maken att bekosta en sådan resa, men lät ändå pojkarna komma hem, och hon skriver till den äldste sonen Carl att ”Gud låte min man inte få veta”.¹⁷⁴ Utan tvivel var Catharina medveten om att hon gjorde orätt, eftersom hon bad Carl att han inte skulle berätta för Edvard. En lögn, men också ett exempel på hur hon trotsade sin make. Må vara att Edvard inte hade vetskap om det, men hennes agerande visar att hon avsiktligt gjorde något mot hans vilja.

”Vi leva nu i sådan värld, att om Gud icke med sin nåd står oss bi, kunna vi inte emotstå allt det onda”,¹⁷⁵ skriver Catharina, vilket sannerligen, inte minst, gällde henne själv. I det föregående kapitlet redogjordes för levnadssättets förhållande till ära, och det är intressant att studera de skillnader som finns mellan breven till maken Edvard respektive

---

¹⁷⁰ Österberg, 2010, s. 99, 141.

¹⁷¹ Löwendahl, s. 23.

¹⁷² Bergner, s. 79.

¹⁷³ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 4 september 1680, 26 mars 1681 och 14 november 1685.

¹⁷⁴ Brev från Catharina Wallenstedt till Carl 9 februari 1678.

¹⁷⁵ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 26 mars 1681.

dottern Greta. Vid en första anblick kan det i bådadera fallen framstå som rent skvaller, men det finns dock olikheter dem emellan. Min tolkning är att breven till Edvard innehåller information om hur Sparren och hans grevinna och Gripenhielm levde, och att det var så Catharina föreställde sig även kunde ha varit passande för dem. I breven till Greta finns en helt annan ton, som inte är av en informativ karaktär. När hon berättar om Greta Beijer, Olivecrantz barn och Helmfelts fru visar hon prov på att hon kunde vara en riktig skvallerbytta, en egenskap som hon dessutom starkt förknippade med lögnen, ty till Carl skriver hon att ”ljuga och skvallra följes åt”.¹⁷⁶ Catharina hade rätt, hon kunde inte motstå det onda. Eftersom brev även var ett medel att sprida nyheter är det inte alltid enkelt att avgöra vad som är skvaller och vad som är nyheter.¹⁷⁷ Det som i dag uppfattas som skvaller var möjligen då en nyhet. Det är dock inte sällan svårt att anta att det är skvaller – även i de brev som hon skrev till maken Edvard, som när Catharina hade fått veta att länsmanshustrun hade farit med osanning. Då skriver hon till maken att det är en skamlös människa och att ”hon inte blyges som dikta en sådan lögn”.¹⁷⁸ Redan i de första breven till Carl, låter hon sonen veta att Edvard är allt för återhållsam med familjens ekonomi, att han inte vill ”betala de 24 kdr som skomakaren skall hava för barnens skor”.¹⁷⁹ Detta kan inte uppfattas annat än som skvaller.

De fall då det inte råder någon som helst tvekan om att det är skvaller, och dessutom att Catharina själv var medveten om detta, är då hon bad att mottagaren skulle behålla brevet för sig själv eller på något sätt förstöra det. Det var endast Greta och Carl som blev uppmanade att hemlighålla hennes brev. Jag har funnit att Christopher Collstedts hänvisning till tidigare forskning, att den tidigmoderna människan levde i en ständig offentlighet,¹⁸⁰ sannolikt stämmer. Detta grundar jag på alla de gånger som Catharina bad dottern Greta och sonen Carl att antingen inte visa breven för någon eller att bränna upp dem. Det faktum att Catharina uttalat bad mottagaren att inte hålla brevet öppet för vem som helst indikerar att det normala var att brev generellt var en offentlig handling – inklusive de familjära breven, vilket i så fall motsäger Marie Löwendahls uppfattning, att familjära brev definitivt inte var avsedda för någon annan än mottagaren¹⁸¹. I breven skriver Catharina ”allt som i sinne kommer”, och hon är ”glad att icke någe brev kommer bort”, eftersom hon skriver om sådant som hon ”inte gärna skulle se andra läste”. Hon var sålunda väl införstådd med att hon borde vara försiktig med sina brev, och ibland skriver hon till och med att hon inte törs

---

¹⁷⁶ Brev från Catharina Wallenstedt till Carl 3 april 1678

¹⁷⁷ Löwendahl, s. 120.

¹⁷⁸ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 28 februari 1673.

¹⁷⁹ Brev från Catharina Wallenstedt till Carl 6 juli 1676.

¹⁸⁰ Collstedt, s. 213.

skriva över allt som det ”suckas över”.¹⁸² Carl får veta att eftersom inte Edvard vill hjälpa henne, måste hon, för att kunna sköta hushållet, ta av sina egna sparade pengar, de pengar som hon ”har tänkt kunna lämna efter” sig, och hon ber honom att inte låta någon annan läsa brevet, ”utan bränn strax upp det”.¹⁸³ Edwards snålhet är ett ständigt återkommande ämne.

Här går den stackars Edvard och inget lär. [...] Vad det blir av honom står hos Gud. Ville min man kosta på honom och låta lära honom räkna och skriva. [...] Gudnåde mig för den sparsamheten som kommer se stackars barnen på den kneken, att de aldrig kunna taga tillbaka. Jag fruktar att jag innan jag vet av, lär få den sorgen att han dör ifrån mig, som är ändå värre än allt annat.¹⁸⁴

Här berättar Catharina för Carl att hon är orolig över sonen Edvard, och att hon önskar att maken ville hjälpa sin son. Hennes uppmaning senare i brevet, att bränna ”upp detta brev strax, att ingen må set”, visar att det är ett typiskt exempel på skvaller, dessutom anser jag att det är ytterligare ett belägg för att Catharina var orolig att hon skulle bli änka allt för tidigt, vilket också speglar det faktum att kvinnans status var bestämmande av mannens.¹⁸⁵ Jag har dock funnit att de mesta skvallret, i de allra flesta fall, finns i de brev som hon skriver till Greta. Och precis som i de nyss givna exemplen kan det många gånger tolkas som skvaller. Som när Catharina skriver att hon har haft besök av Greta och Hedvig Björnklo, och hon tycker att Hedvig, som har lagt sig till med ett högrävande språk, har blivit så högfärdig. ”Gudbevare mig och mina barn ifrån högfärd och annan synd”, utbrister hon.¹⁸⁶ Men även Greta blev gång på gång uppmanad att hemlighålla eller att förstöra hennes brev. Oftast är det i slutet av breven som Catharina uppmanar henne att förstöra breven, men det finns även de fall då breven inleds med denna uppmaning, vilket kan bero på att hon även ville inkludera de tidigare breven, då hon inte uttryckligen har bett om att de skulle förstöras. Ett sådant exempel är det brev som senast citerades, där hennes uppmaning sannolikt även gällde de tidigare breven, där hon skvallrade om systrarna Björnklo.

Att ha vänner var viktigt, det kan man förstå av Catharinas reaktion över Lindschölds fru. Hon tyckte att frun hade uttryckt sig något förmätet, eftersom hon till en

---

¹⁸¹ Löwendahl, s. 302.

¹⁸² Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 6 nov 1680, 8 jan och 26 nov 1681.

¹⁸³ Brev från Catharina Wallenstedt till Carl 9 februari 1678.

¹⁸⁴ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 10 september 1681.

¹⁸⁵ Stadin, s. 90.

annan kvinna hade sagt att ”hon behöver inga vänner”.¹⁸⁷ Det var dock viktigt att umgås med rätt slags människor, men frågan är om det var i syfte att vara tillsammans med goda förebilder, för att i ömsesidig anda utveckla och forma sina respektive karaktärer. Eva Österberg menar att Catharina satte upp godtyckliga kriterier för vilka som var hennes vänner, men vad var anledningen till Catharinas vänskapsindelning? Var vissa av personerna mer dygdiga? Och valde hon utifrån ett dygdigt perspektiv att umgås med dem? Eller var det faktiskt så att de personer, som Catharina kallade sina vänner, var sådana personer som hon själv eller i vart fall hennes närmaste familj hade direkt fördel av? Ovan har det redogjorts för Catharinas inställning till lögn, och det råder ingen tvivel om att ärlighet var viktigt för henne, särskilt när det kunde ha inverkan på andra vänskapsförhållanden. Catharina undrar varför Greta Beijer inte kommer och hälsa på henne, och konstaterar att det sannolikt beror på att Fuchsan ”lär ha sagt henne någon lögn”.¹⁸⁸ Det var dock inte bara lögnaktiga människor som man skulle akta sig för, och vid ett flertal tillfällen uttrycker hon sin oro över falska vänner, som här i ett brev till Greta:

Man vet rätt inte var man går, om de äre vänner eller ögnevänner. Det höres så stor falskhet så att man må inte veta med vem som en ska umgås, gudhjelpe mig till den hugnan att få mina barn hem så har jag umgänge nog.¹⁸⁹

Min uppfattning är att Catharina, utifrån hennes egna kriterium, ansåg sig vara en god vän, ty vid ett flertal tillfällen skriver hon att hon av olika anledningar inte har kunnat besvara olika visiter.¹⁹⁰ Sannolikt uppfattades hon även av omgivningen som en vänlig person. Eftersom hon skriver att hon inte har besökt olika personer, som gjort besök hos henne, kan man anta att hon generellt gjorde allt för att återgälda ett besök. En som fick skämmas var Greta Björnkou, som inte hade varit och hälsat på Catharina under en tid då hon var sjuk, och enligt Catharina visade hon tydliga tecken på skam.¹⁹¹ En annan kvinna som blev utsatt för Catharinas skvaller var Maja Björnkou. Hon ”är fullan att beklaga”, eftersom hon, som Catharina har hört, aldrig gengäldar och besöker de som varit på visit hos henne, och

---

¹⁸⁶ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 18 september 1680.

¹⁸⁷ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 8 januari 1681.

¹⁸⁸ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 26 mars 1681.

¹⁸⁹ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 13 november 1680.

¹⁹⁰ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 13 november 1680 och 10 mars 1686.

¹⁹¹ Brev från Catharina Wallenstedt till Carl 9 april 1681.

Catharina frågar sig hur hon skall ”komma tillrätta, som för ett sådant leverne”.¹⁹² Det senare betyder sannolikt att Catharina ifrågasatte hur Maja skulle kunna få någon heder, eftersom hon betedde sig så illa. Dessutom hade hon antagligen ett dåligt umgänge, eftersom Catharina i ett senare brev skriver att hon av andra har hört att ”stackars Maja Bk [...] har ännu sitt förra umgänge”.¹⁹³ Troligtvis hade det under en tid funnits vänskap dem emellan, ty några år senare skriver Catharina till Greta att ”Maja Bk är underlig, nu slinker hon i Olivecrantz hus, och när däremellan är vänskap så begär hon ingen vänskap här.”¹⁹⁴ Det verkar som Catharinas oro var berättigad, de som hon uppfattade som sina vänner visade sig inte sällan vara ”ögnevänner”. I ett brev skriver Catharina att hon haft besök av sin *allra* bästa väninna Kerstin, men att hon inte ”orkar med hennes skrytning”. Catharina var sannolikt missnöjd för att inte Kerstin hade besökt henne lika ofta som hon gjort tidigare, ty hon skriver att ”hon hinner inte mer än vara hos de höga”.¹⁹⁵ Kerstin var både skrytsam och högfärdig, vilket tydligen ogillades av Catharina, men hon visade snart prov på samma högfärdiga agerande, då hon till Greta skröt om att drottningens hovdam hade varit hos henne, ”det hon gör till ingen i hela staden”.¹⁹⁶ Med stöd av analysen i delkapitlet ”Ära”, är min tolkning att för Catharina var det viktigt att upprätthålla sin sociala ställning, snarare än att ge sken av en önskvärd sådan. Informationen till Greta blev dock i form av skrytsamt skvaller – en dubbel synd.

Av breven att döma förefaller det som att ärlighet, ödmjukhet och hövlighet var del av Catharinas bedömningsgrund för och mått på goda vänner, och därav tolkar jag att vänskapsförhållande för Catharina handlade om ett ömsesidigt hövlighetsutbyte, som bland annat visade sig i form av visiter hos varandra. Ytterligare kännetecken på vänskap var att uttrycka artigheter och vänlighet, och många är de tillfällen som Catharina uttalar sig positivt om män och kvinnor som hade varit tillmötesgående och trevliga. Som exempelvis Sten Bielkes fru, som ”är alltid gunstig mot” henne, och som har berättat för henne att Edvard säkert skulle passa för tjänsten som hovkansler. Det var också till henne som Catharina vände sig för att få hjälp med att få ut Edwards lön.¹⁹⁷ Att besvara en tjänst eller en god gärning tolkade Catharina också som tecken på vänskap. Så hade exempelvis Gripenhielm inte fått sin tjänst vid hovet utan Edvard Ehrensteens hjälp, och när det stod klart för henne att han inte gjort sitt yttersta för att hjälpa hennes make kommenterar hon att ”här är en sådan ombytt

---

¹⁹² Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 9 oktober 1680.

¹⁹³ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 6 november 1680.

¹⁹⁴ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 31 mars 1686.

¹⁹⁵ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 31 oktober 1685.

¹⁹⁶ Brev från Catharina Wallenstedt till Greta 5 februari 1686.

¹⁹⁷ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 7 juni 1673.

värld, att den gamla må undra sig däruppå”,¹⁹⁸ Catharina skriver i ett brev till Edvard att den ene vännen efter den andra dör, nu senast Gyldenklous fru, som bara några veckor tidigare hade uttryck sig så positivt om Edvard, och hon frågar sig med en suck ”vad det måne betyda” för henne.¹⁹⁹

Det finns även tillfällen då Catharina tydligt skriver om vänner eller om goda vänner, det vill säga att hon uttryckligen skriver att någon är en sann vän. Petter Dureel visade exempelvis sin vänskap genom att lyckönska Edvard med tjänsten vid hovet. Vid ett senare tillfälle skriver hon att Plaan anser att det är Edwards ovänner som önskar att han blir kvar i sin utlandstjänst, och att han inte skall få tjänsten vid hovet. En av dessa ovänner var Örnstedt, som i ett senare brev blev föremål för Catharinas diskussion om vänskap. I anledning av en fullmakt som kunde ha varit avgörande för om Edvard fick komma hem, skriver hon till Edvard att ”nu prövas hans [Örnstedts] vänskap”.²⁰⁰ Olivecrantz och hans fru Catrina hade dock visat all vänskap under den tid som Edvard var borta.

Jag finner att det var mer regel än undantag, att de gånger som Catharina uttalade sig gott om människor, hade det på ett eller annat vis ett samband med maken Edvard. Exempelvis handlade det om att få ut hans lön, att genom en annan tjänst få honom hem till Sverige, eller som i det senaste, då Olivecrantz gav råd om att Edvard inte borde göra en resa till Wien.²⁰¹ Därför är det inte underligt att Catharina ställde sig frågan vad det måne betyda för henne, att alla vänner, eller så kallade vänner dör. Det fanns de vänner som Catharina hade mest för sällskaps skull, som exempelvis väninnan Kerstin, men de som hon menar dör ifrån henne förefaller vara de människor som på ett eller annat vis hade varit henne behjälplig i hennes strävan att upphöja, eller i vart fall garantera familjens sociala ställning. Min undersökning visar sålunda att ett flertal av Catharinas vänskapsförhållanden inte vilade på någon ömsesidighet, utan att det många gånger handlade om ett hieratiskt förhållande, där paradoxalt nog hon, som den svagare parten, nyttjade vänskapen för sin egen och sina närmastes vinnings skull.

---

¹⁹⁸ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 3 maj 1673.

¹⁹⁹ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 6 dec 1673.

²⁰⁰ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 21 mars, 4 april och 18 april 1674.

²⁰¹ Brev från Catharina Wallenstedt till Edvard Ehrensteen 9 maj 1674.

Sammanfattande analys

Denna uppsats utgår från 150 brev, skrivna av 1600-talskvinnan Catharina Wallenstedt. Min uppgift har varit att försöka fånga Catharinas syn på sin tids dygdeideal, dels undersöka om hon uppfyllde de rådande idealen och dels om hon själv ansåg att hon så gjorde. För att sammanfatta och tydliggöra mina resultat skall jag nu tillämpa James och Stuart Rachels dygdeteori, vars frågeställningar innefattar *vad en dygd är, vilka karaktärsdrag som tillräknas som dygdiga och hur dessa uttrycks, varför dygd är av godo, samt om olika dygder gäller för olika människor*. För att förankra denna teori i den förmoderna tiden har jag utgått från Barbro Bergners forskning, som utifrån likpredikningar och kvinnors personalia framför allt behandlar denna tids kvinnliga dygdeideal, och mina frågeställningar har varit följande:

- ∞ Gav Catharina Wallenstedt uttryck för sitt personliga ideal?
- ∞ Kan man urskilja en hierarki i vad som hon anser är eftersträvansvärt?
- ∞ Vad värdesätter hon högst? / Vad betonar hon starkast?
- ∞ Var hon dygdig i dåtidens bemärkelse?
- ∞ Bröt hon mot de gängse idealen?
- ∞ Var det i så fall ett agerande hon var medveten om?

Vad är dygd? Jag har i min undersökning funnit att Catharina var väl medveten om att dygd innebar att dana en god karaktär. Precis som den aristoteliska läran föreskrev, att barn var som ett oskrivet blad, insåg även Catharina att hennes barn behövde gedigen uppfostran och utbildning för att utveckla goda personligheter. De klassiska idealen levde kvar och det var inte minst genom goda förebilder som goda karaktärsdrag skulle formos, en princip som också Catharina ansåg var avgörande för att hennes barn skulle bli dygdiga.

Vilka karaktärsdrag tillräknades som dygdiga och hur uttrycktes de? Bergners forskningsresultat visar att det inte var helt enkelt att uppfylla dåtidens ideal, ty sannerligen var listan över kvinnans dygd lång – hon skulle besitta många goda egenskaper. Dygdernas dygd var *gudsfruktan*, som skulle uttryckas genom bland annat kyrkogång, nattvard och bön. Jag kan konstatera att Catharina ur denna aspekt sannolikt var dygdig. Hon gick regelbundet i kyrkan, och eftersom hon även önskade att maken Edvard skulle gå i kyrkan ansåg hon troligen att det var ett korrekt sätt att visa sig dygdig. Huruvida hon intog nattvard har jag av breven inte kunnat utläsa, men bönen är dock representerad. Det var sannolikt inte i brev som

man normalt uttryckte sin bön, men eftersom det finns avsnitt i breven, som jag tolkar utgör små böner, antar jag att Catharina även i sin vardag visade sig gudfruktig genom att be. Hennes glädje över den bönbok hon fick av sin son ger också stöd för att hon plikttroget och gärna bad. Näst efter gudsfruktan skulle en kvinna *tjäna sin make*, på så sätt var hemmet en mikrobild av samhället som helhet. Denna dygd visade hur väl kvinnan klarade av att sköta sina plikter som hustru och moder. Hon skulle ödmjukt underkasta sig mannen genom att tålmodigt älska och ära, lyda, tjäna och trösta honom – i nöd och lust. Hon skulle, tillsammans med sin make, se till att barnen fick en god uppfostran, och hon hade ensam ansvaret för att till sina döttrar tradera de kvinnliga färdigheter, som man som god maka och mor behövde. En kvinnas heder berodde också på hennes flit, vänlighet, hövlighet, fridsamhet, hjälpsamhet, givmildhet mot de fattiga, enkelhet i klädesdräkten samt att hon inte var skvalleraktig, inte förtala sin nästa och att hon var tystlåten och tålmodig.

Under stor del av deras gemensamma liv var makarna Ehrensteen-Wallenstedt inte tillsammans, utan Catharina var hemma och förväntades ta hand om hem och barn. I vart fall var det idealet. Även om Catharina inte hade en generell fullmakt att sköta om hushållet när Edvard inte var hemma, så uppfattades det utåt som att hon uppfyllde sina plikter, vilket hon åtminstone ville ge sken av. Det var sannolikt därför som hon tyckte att det var besvärligt när posten dröjde, eftersom hon då inte kunde lämna besked till vederbörande, exempelvis hur och huruvida olika göromål på gården skulle ombesörjas. När hon inte hade tillräckligt med pengar för att sköta det dagliga och hon var tvungen att låna av andra, och när hon dessutom småningom inte längre fick handla på kredit blev det ett faktum för andra att hon inte hade Edwards förtroende. Därmed måste det ha blivit allmänt känt att hon inte var en duglig maka, att hon hade visat tydliga tecken på dålig karaktär – hon var inte tillräckligt dygdig. Detta var ett bekymmer för henne. Anledningen till att pengarna sällan räckte till var att Catharina, till skillnad från sin make, tog sitt fulla ansvar vad gäller barnens uppfostran och utbildning – i vart fall så gott hon kunde, och jag kan konstatera att det hos henne rådde en konflikt mellan de två dygderna att tjäna sin make och ansvaret att uppfostra barnen. Hon ville tjäna sin make och hon ville dessutom göra allt för att hjälpa sina barn, och den förra förpliktelsen fick lida för den senare, ett vederlag som inte visade sig fruktsam, ty dessvärre klarade hon inte av att uppnå sin önskan om att barnen, i den tidens bemärkelse, skulle bli fullständigt fostrade.

Catharinas skyldighet att tjäna sin make prövades även mot andra goda karaktärsdrag, exempelvis att inte vara skvalleraktig och att vara vänlig, hövlig och tålmodig. Det stora flertalet av de brev som Catharina skrev till dottern Greta innehåller en stor mängd skvaller. Att Catharina var medveten om att hon agerade odygdigt kommer till uttryck i

hennes uppmaningar att Greta skulle hålla brevet för sig själv eller att förstöra det. Detta ligger onekligen till last för Catharina och bidrar till en bild av en odygdig karaktär. Enligt Lars Hertzberg handlar dygd inte bara om hur man betar sig, utan hur man reagerar på sitt eget beteende. En person som visar tydliga tecken på ånger, menar Hertzberg, kan, trots felsteg, mycket väl vara en dygdig människa. Förvisso uttrycker Catharina sig ibland, och med betoning på *ibland*, på så sätt att man skulle kunna uppfatta det som om hon vore väldigt ångerfull, som exempelvis då hon ber Gud att inte tillräkna henne den synd som kommer av hennes skvaller till Greta. Dock är det som sagt allt för sällan som hon uttrycker tydlig ånger för att jag skulle kunna bortse från hennes skvaller och inte räkna det som odygd.

Att vara tålmodig var en av de största dygderna, och som skulle hjälpa människan att klara av att bära sorg och andra bekymmer. Av mitt källmaterial kan jag konstatera att Catharina på ett sätt sannerligen inte var en tålmodig kvinna. Det finns näst intill ingen begränsning i hur mycket elände som tyngde henne. Ett tillkortakommande som hon dessutom var medveten om. Men i rättvisans namn så måste jag ändå medge att hon även var tålmodig, vilket alla brev till Edvard är det främsta bevis för. Förvisso var det ett evigt klagande, men det hände då och då att hon helt och hållet tappade tålmodet, ett missnöje som hon dessutom ibland gav uttryck för i breven till maken. När hon exempelvis skrev om ”desse många förmaningar” utmanade hon definitivt sin roll som gift kvinna. Inte fullt så dygdigt.

Varför var dygd en god egenskap? Här skall jag inleda med vänskapen, som jag inte behandlade under förra rubriken, eftersom effekten av de goda egenskaperna så tydligt visade sig i hur de kom till uttryck. Vad gäller vänlighet och hövlighet var det något som Catharina aktade högt. Sådana personer som visade tecken på dålig karaktär ville hon dock inte umgås med. Det handlade inte om att hon valde bort dessa på grund av att hon ansåg att de kunde ha en direkt negativ inverkan på henne, det vill säga att de inte var en god förebild för henne. Min uppfattning är att hon valde att inte umgås med de som hon uppfattade som odygdiga för att inte smittas av det *rykte* som den personen hade. Så länge en person hade ett gott rykte om sig att vara en dygdig person hade Catharina inga problem att ta emot besök och att återgälda dem. Dessa ytliga vänskapsrelationer medförde att samma person ibland tillräknades som hennes vän, och tidvis inte. Av detta kan jag nu konstatera att Catharina, i enlighet med samtidens ideal, var en vänlig och hövlig person, och hon uppfattade också att hon så var. Dock kom detta som sagt i konflikt med plikten att tjäna sin make, ty det hände att hon trotsade Edvard till fördel för att upprätthålla en vänskapsrelation. Jag har dessutom funnit att Catharinas vänner var uppdelade i två olika kategorier, dels de vänner som hon umgicks med för sällskaps skull, som nyss nämnts, och dels de vänner som på ett eller annat

vis kunde bidra till att förbättra eller i vart fall bibehålla hennes sociala status. Det handlade således om personer som var i sådana positioner att de hade en indirekt eller direkt förmåga att kunna påverka inom den politiska sfären.

En dygdig hustru bidrog till att upprätthålla den sociala ordningen. Malmstedt skriver att Hustavlans ståndindelning var till för att disciplinera folket, och eftersom hushållet speglade ett samhälle i miniatyr, var det motsvarande syftet att disciplinera kvinnan. På samma sätt som hon ödmjukt underkastade sig Gud, skulle hon underkasta sig sin make. De gånger som Catharina inte följde den rådande beteendenormen passerade hon gränsen för det kvinnliga, och hotade därmed ordningen. Min undersökning visar att Catharina väl visste sin plats, att hon var medveten om att hon förväntades tjäna sin man. Men det finns relativt många exempel på de tillfällen då hon gick över gränsen för vad hon som underdånig hustru enligt den tidens konventioner kunde göra.

I nära förbindelse till kvinnans plikt att tjäna mannen stod kvinnans ansvar att, tillsammans med maken, uppfostra barnen, vilket är förståeligt eftersom ett funktionellt samhälle kräver dygdiga undersåtar – väluppfostrade och välutbildade. Jag har redan konstaterat att Catharina inte var en fullt så dygdig hustru, och jag har funnit att det framför allt var hennes förmåga att tjäna sin make mot plikten att fostra barn, som det uppenbarligen förelåg en inre stridighet hos henne. Catharina medger att hon inte är tålmodig, men frågan är om Catharina är rättvis mot sig själv. Hon värderade uppfostran och utbildning allra högst, men samtidigt var hon mån om att se till att varken familjen som helhet eller barnen i sig förlorade sina positioner; en personlig ära som bland annat manifesterades genom olika krav på dygdigt beteende, och av synliga attribut, såsom kläder och heminredning.

Olika dygder för olika människor. Det stora disciplineringsprojektet, som den lutherska läran gav sig uttryck i, innebar att alla människor, man och kvinna, hög som låg skulle följa de existentiella, religiösa dygderna. Catharina visste att om hennes barn skulle kunna bli kvar i den sociala ställning de fötts in i krävdes en viss nivå på dygdigt beteende, vilket särskilt innefattade de kristliga idealen, men om de skulle kunna avancera ställdes ett högre krav på deras karaktärer – i form av de medborgerliga dygderna.

Sammanfattning

Enligt Kekke Stadin ansågs barn i förmodern tid lära som föräldrarna levde, och bland annat Björn Badersten betonar den klassiska principen att det framför allt var viktigt med goda förebilder. Var Catharina en god förebild för sina barn? Var hennes sätt att leva ett mått på gott leverne och därmed värt att efterleva? Catharina Wallenstedt var en kvinna som sannolikt inget hellre ville än att uppfylla alla de ideal som samtiden krävde, men med utgångspunkt från Barbro Bergners forskningsresultat om vilka kvinnliga dygder som låg till grund för den tidigmoderna tidens ideal, har jag funnit att den verkliga bilden av Catharina inte är fullt så överensstämmande med det ideal som rådde. En samlad bedömning visar att Catharina i själva verket försummade den främsta dygden, gudsfruktan, eftersom hon i flera avseenden ifrågasatte ett antal dygder, främst sin plikt att tjäna sin make. Jag har inte läst Catharinas personalia, men troligtvis skulle den likväl spegla den idealbild som Bergner funnit i sin forskning, ty det handlade ju trots allt om att, precis som när det gällde barnuppfostran, att träget praktisera dygdiga beteenden för att internalisera en bild av hur man skulle leva – allt för att den sociala ordningen inte skulle upplösas.

Det är också min tolkning att Catharina insåg att de dygdiga principerna som gällde var förutsättningar för att kunna leva ett gott liv – helt i enlighet med den aristoteliska teorin. Dock fick hon erfara att alla dygdiga principer inte kunde råda samtidigt, utan hon blev tvungen att välja. Detta framför allt beroende på att maken Edvard inte hade samma dygdiga inställning vad gällde barnens fostran och utbildning, och det är min bestämda uppfattning att om Edvard hade bistått sin hustru, så som han borde ha gjort, hade Catharinas brev varit av en helt annan karaktär och haft ett helt annat innehåll. Framför plikten att tjäna sin make gjorde Catharina ett medvetet val. Trots att det innebar att hon i alla avseenden inte lyckades följa de ideal som fordrades av henne ville hon inte överge sina moderliga plikter och så gott hon kunde gjorde hon allt för att barnen skulle få en så bra fostran som möjligt. Catharina Stenqvist anser att människor i alla tider har sökt det goda, detta ständigt ledsagat av den inre konflikten mellan vilja och verkan, och det är min övertygelse att det var precis vad Catharina fick genomleva.

I min analys skrev jag om Catharinas skvallriga sätt att skriva, och jag finner även stöd i Baderstens resonemang, som säger att dygd är att vara en god människa och att vägen dit är danandet av en god karaktär, och jag finner inte annat än att hon i detta avseende inte var särskilt dygdig. Med hjälp av det skrivna ordet talade hon i det tysta, och jag behöver

inte argumentera mot Catharina själv, ty hon insåg att hon inte höll sig inom ramen för vad som var accepterat. Genom sitt handlande bekräftade hon dessutom tydligt den rådande uppfattningen om att kvinnor i allmänhet ansågs vara skvallriga, och man bör betänka vilken dålig förebild hon var för framför allt dottern Greta, något som uppenbarligen inte Catharina reflekterade över. Ytterligare en brist, som Catharina av ständig oro och sorg var smärtsamt medveten om, var hennes otillräckliga tålmod, som genom alla år prövades, framför allt i hennes ständiga kamp emot makens ovilja att frigöra pengar för barnens uppfostran och utbildning, men också för att hon med knappa medel hela tiden fick jobba för att utåt försöka upprätthålla den sociala status som de faktiskt hade.

Flera författare, bland andra Bo Lindberg och Lindkvist och Sjöberg har framhållit att kompetens under den förmoderna tiden blev en adlig dygd, vilket ur en nyttoaspekt sågs som gynnsamt för den växande statsapparaten, och Catharina var väl införstådd med att det var som statliga tjänstemän som hennes söner skulle kunna få en anseelig lön och framför allt ett ärbart namn. Hon kände i detta avseende även ett stort ansvar för döttrarna, som för att kunna få en ärbart make var tvungna att kunna olika sysslor, och dessutom skulle de ju vara av en viss god karaktär. I sin strävan att göra sitt bästa för sina barn gjorde Catharina sålunda allt för att upprätthålla den ära som hon, maken och familjen bar. Det är anmärkningsvärt att Catharina agerade på detta vis, ty tidigare forskning visar att strävan efter ära och berömmelse var något som främst låg inom männens verksamhetsfält.

För att inte förlora i ära var det särskilt viktigt att inte umgås med fel sorts människor, och Catharina aktade sig framför allt för att inte beblanda sig med lögnaktiga personer. Personer som inte visade artighet och hövlighet föll också ur vänskapens skara, dessa kunde dock, beroende på om de bättrade sig, komma och gå – som vänner. Jag har inte funnit någon orsak som skulle motsäga att Catharina av sin omgivning ansågs vara hövlig och artig, och därmed var hon sannolikt i sin tids mått mätt en god vän. Med en make, som var allt för gniden och inte ville ge pengar när och där det behövdes, blev vänner dessutom ett medel att försöka trygga familjen ekonomi, och antagligen kan jag ta henne på orden i det att hon önskade att familjen snart skulle vara samlad – ty de var sannolikt hennes enda sanna vänner.

Så har jag då kommit till den punkt då jag skall summera och reflektera över om Catharina Wallenstedt, ur förmoderna mått, var en dygdig kvinna, och huruvida hon själv ansåg att hon uppfyllde dåtidens ideal. Rosemary O'Day menar att det är viktigt att inte se brev som isolerade texter, utan för att få ett sammanhang och ett helhetsperspektiv måste hela korrespondensen läsas. Det här är en princip som jag i min undersökning har funnit är helt riktig. Flera, ja till och med det stora flertalet brev, som Catharina Wallenstedt skrev till sin

make Edvard, sin dotter Greta och till sin son Carl, skulle, taget ur sitt sammanhang, mest troligt ha gett en totalt felaktig bild av den Catharina som jag i denna uppsats har försökt uttyda. För att bibehålla sin och familjens ära var det viktigt för Catharina att hon i det offentliga framstod som gudfruktig, vilket hon bland annat visade genom att gå i kyrkan. Som ett föredöme för sina barn bad hon, och sannolikt läste hon också ur Bibeln. Äran ville hon manifestera genom att klä såväl sig själv som övriga familjemedlemmar, samt hemmet som de inom sin klass förväntades göra – ståndsmässigt, och genom ytliga vänskapsförhållanden kunde hon få den bekräftad och utspridd. För att de sex barnen Ehrensteen-Wallenstedt skulle kunna åtnjuta den ära de fötts in i och möjligen också nå högre än så, var det nödvändigt att de fick en lämplig uppfostran och gedigen utbildning. Att se till att fostra och utbilda barnen var för Catharina och Edvard en plikt, och som dessutom kunde ge dem själva ett ärofyllt namn. Skyldigheten och möjligheten till ära värderade Catharina högre än förpliktelsen att tjäna sin make, och jag håller med Erland Sellberg, som menar att dygd inte handlar om vad människan gör, utan vad avsikten med hennes handling är. Odygdigt beteende i form av bland annat skvaller och otålighet var det pris samhället fick betala, ty genom att på allehanda vis ifrågasatta de konventionella reglerna, i syfte att värna om familjens ära, bidrog Catharina till att upprätthålla den samhällseliga ordningen – en ordning stadfäst av Gud.

Jag har i denna uppsats kunnat visa att brevskrivning var ett sätt som den tidigmoderna människan använde för att delvis kunna leva utanför offentlighetens inkräktande. Det ligger egentligen utanför denna undersöknings syfte, men jag tycker att det är en viktig slutsats som jag har kommit fram till och som invänder emot den generella bilden, som bland annat finns hos Christopher Collstedt, som med hänvisning till tidigare forskning anser att den tidigmoderna människan levde under en ”permanent offentlighet”, att det inte fanns något som vi skulle definiera som en privat sfär. Eftersom det uppenbarligen råder olika uppfattningar om denna fråga vore det intressant att undersöka den vidare. Jag finner även frågan angående strävan efter ära som oerhört intressant, och det skulle vara spännande att undersöka huruvida Catharina ur denna aspekt var unik för sin tid. För att ytterligare vidga detta forskningsområde skulle jag vilja göra en komparativ undersökning, att utifrån ett genusperspektiv undersöka dygd och moral. Det skulle i så fall vara lämpligt att lägga till en manlig brevskrivare från samma tidsperiod, och för att få ytterligare ett perspektiv tror jag att det vore fruktbart att även koppla dessa frågor till känslornas historia.

Tryckta källor och litteratur

- Allrakäraste*. Catharina Wallenstedts brev 1672 - 1718. Kommenterade och i urval av Christina Wijkmark, Atlantis, 1995
- Aristoteles, *Den Nikomachiska etiken*, Daidalos, 2004
- Beebee, Thomas, O, *Epistolary fiction in Europe 1500-1850*, Cambridge university press, 1999
- Couchman, Jane, Crabb, Ann (red.) *Women's letter across Europe 1400*, Ashgate, 2005
- Dahlgren, Stellan, Florén, Anders, *Fråga det förflutna, En introduktion till modern historieforskning*, Studentlitteratur, 2010
- Daybell, James (red.), *Early modern women's letter writing, 1450-1700*, Palgrave, 2001
- Fazlhashemi, Mohammad, Österberg, Eva, (red.), *Omodernt, Människor och tankar i förmodern tid*, Nordic academic press, 2009
- Haettner, Aurelius, Eva, *Inför lagen*, Lund University press, 1996
- Herzberg, Lars, *Dygdernas återkomst*, http://web.abo.fi/fak/hf/filosofi/Herbarium/IV_1.html, 2011-11-18
- Knott, Sarah, Taylor, Barbara (red.), *Women, gender and enlightenment*, Palgrave, 2007
- Lindgärde, Valborg, Jönsson, Arne, Göransson, Elisabeth (red.), *Vår lärda Skalde-fru, Sophia Elisabet Brenner och hennes tid*, Skåneförlaget, 2011
- Lindkvist, Thomas, Sjöberg, Maria, *Det svenska samhället, 800-1720, Klerkernas och adelns tid*, Studentlitteratur, 2009
- Löwendahl, Marie, *Min allrabästa och ömmaste vän, Kvinnors brevskrivning under svenskt 1700-tal*, Makadam, 2007
- MacIntyre, Alasdair, *After virtue, A study in moral theory*, University of Notre Dame Press, 2010
- Malmstedt, Göran, *Bondetro och kyrkoro*, Nordic academic press, 2007
- Nylund, Bo, *Teologi genom seklerna*, Tvåväga förlags AB, 2008
- Pleijel, Hilding, *Hustavlans värld, Kyrkligt folkliv i äldre tiders Sverige*, Verbum, 1970
- Stadin, Kekke, *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*, Nordic academic press, 2004

Stenqvist, Catharina, Lindstedt Cronberg, Marie, (red.), *Dygder & Laster, Förmoderna perspektiv på tillvaron*, Nordic academic press, 2010

Stenqvist, Catharina , Lindstedt Cronberg, Marie, (red.), *Förmoderna livshållningar, Dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*, Nordic academic press, 2008

Rachels, James, Rachel, Stuart, *Rätt och fel, Introduktion till moralfilosofi*, Studentlitteratur, 2009

Österberg, Eva, (red.), *Jämmerdal och fröjdesal*, Atlantis, 1997

Österberg, Eva, *Vänskap en lång historia*, Atlantis, 2007

Österberg, Eva, *Friendship and love, ethics and politics. Studies in mediaeval and early modern history*, CEU press, 2010